Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Theology Faculty of Bulent Ecevit University
ISSN: 2148-3728 e-ISSN: 2148-9750 BEUİFD, Aralık-December 2025, 12 (2): 357-386

Putperest Şairlerle İslâm Şairleri Arasında Şiir Atışmaları: Uhud Savaşı Özelinde Analitik Bir İnceleme

Poetic Contestations Between Pagan and Muslim Poets: An Analytical Inquiry into the Battle of Uhud

Mehmet YILMAZ

Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı
Assoc. Prof., Çanakkale Onsekiz Mart University Faculty of Theology Department of Arabic Language and Rhetoric
Çanakkale / Türkiye
myilmaz93@comu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8223-7065

Makale Bilgisi / *Article Information*

Makale Türü / *Article Types* **:** Araştırma Makalesi / *Research Article*
Geliş Tarihi / *Received* **:** 20.08.2025
Kabul Tarihi / *Accepted* **:** 03.11.2025
Yayın Tarihi / *Published* **:** 30.12.2025
Yayın Sezonu / *Pub Date Season* **:** Aralık-*December*
Cilt / *Volume*: 12 • **Sayı / *Issue*:** 2 • **Sayfa / *Pages*:** 357-386

Atıf / *Cite as*
Yılmaz, Mehmet. Putperest Şairlerle İslâm Şairleri Arasında Şiir Atışmaları: Uhud Savaşı Özelinde Analitik Bir İnceleme. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2025), 357-386.

Doi: 10.33460/beuifd.1769045

İntihal / *Plagiarism*
Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayın Hakkı / *Copyright*©
Yazarların dergide yayınlanan çalışmaları **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanmakta ve telif hakları bu lisansın hükümlerine tabi olmaktadır.
*Authors publishing with the journal is licensed under the **CC BY-NC 4.0** and their copyright is subjected to the terms and conditions of this license.*

Öz: *Bu makalenin konusu, Uhud Savaşı özelinde Mekkeli Putperest şairlerle İslâm şairleri arasında yaşanan şiir atışmalarıdır. Araştırmanın problemi ise Uhud Savaşı münasebetiyle her iki tarafa mensup şairlerin atışmalarının beyitlere olan yansıma biçimlerinin sorgulanmasıdır. İlgili beyitlerin, Câhiliye devrinden İslâm dönemine geçiş sürecinin ilk evrelerini yansıtan kritik zaman diliminde, Uhud Savaşı sırasındaki gelişmelere doğrudan tanıklık etmiş olmaları ve her iki tarafın şairlerinin ideolojilerini şiir diliyle savunmalarına imkân tanımaları sebebiyle dönemin zihniyetini yakından tanıma ve konuya ilişkin kanaat edinme açısından özel bir öneme haizdir. Her ne kadar son zamanlarda Uhud Savaşı'yla ilgili bazı çalışmalar yapılmış olsa bile söz konusu çalışmalarda araştırmaların tabiatı gereği putperest şairlerle Müslüman şairlerin Uhud Savaşı münasebetiyle söyledikleri atışma türü şiir örneklerine ve gelişmeler karşısındaki yaklaşımlarına de-*

ğinilmediği görülmektedir. Araştırmamızı ayrıcalıklı kılan husus, ilgili şiir atışmalarına yansıtılan ilginç yaklaşımlar ve detaylardır. Araştırmada nitel yöntem tekniklerinden tümevarım, analiz ve çıkarım metotları kullanılmıştır. Öncelikle konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla arka plan mahiyetinde Uhud Savaşı ve gelişmeleri hakkında özet bilgiler verilmiştir. Ardından araştırmanın esas konusunu teşkil eden putperest ve Müslüman şairlere ait şiir atışmalarının yer aldığı bölüme geçilmiştir. Makale formatının dışına çıkılmaması amacıyla üçer adet putperest ve Müslüman şairlere ait olmak üzere toplamda altı adet şiir örneğine yer verilmiştir. Söz konusu şiir örnekleri sırasıyla Hind bnt. 'Utbe (ö. 18/639) ile Hind bnt. Usâse (ö. 10/631), Hubeyra b. Ebî Vehb (ö. 5/627) ile Hz. Peygamber›in şairi Hassân b. Sâbit (ö. 60/680) ve 'Abdullah b. ez-Ziba'râ (ö. 15/636) ile yine Hassân b. Sâbit'e ait beyitlerdir. Beyitler tercüme edilmiş, gerekli değerlendirmeler yapılmış ve ilginç görülen tespitlere işaret edilmiştir. Kadın şairlere ait beyitlerde duygu yoğunluğunun ağır bastığı; rakip şairi rencide etmek ve itibarsızlaştırmak amacıyla oldukça ağır tonda ithamlara yer verildiği ve şairlerin beyitlere yansıttıkları duygu yoğunluğunda samimi oldukları dikkat çeken tespitler arasındadır. Benzer biçimde putperest şairlere ait beyitlerde şairlerin Bedir'de yitirdikleri yakınlarının Uhud Savaşı'nda intikamlarının alınmış olmasının verdiği içsel rahatlama ile hareket ettikleri, Câhiliye insanın bilinç altına yerleşen kabile asabiyeti anlayışını sürdürdükleri ve Uhud Savaşı'nı taraflar arasında bir inanç çatışmasından daha çok kabile savaşı olarak yansıtma çabası içerisinde oldukları da önemli bulgular arasındadır. İki ordu karşı karşıya geldiğinde putperestlerin intikam almak amacıyla var güçleriyle çarpıştıkları, şehit edilen Müslümanlara ait sağa sola savrulmuş kopuk başlar, el ve ayak gibi gövdelerinden kopmuş uzuvları ve göze hitap eden kaliteli kalkanları gibi savaş sahnelerine de yer verildiği, öne çıkan gözlemler arasındadır. Buna mukabil Müslümanların da kahramanca çarpışarak karşı koydukları, putperestlerin karargahlarına kadar girerek onları bozguna uğrattıkları, Uhud Savaşı'nın iman ile küfür arasında cereyan eden inanç temelli bir savaş olduğunu vurgulamaya çalıştıkları da dikkate şayan önemli detaylardandır. Beyitlerde teşbih, kinaye ve uğursuzluk timsali karga teşhisi gibi belagat sanatlarının etkili biçimde kullanıldığı ve kurgulanan tasvirlerle gelişmelerin dramatize edilerek dinleyicinin zihninin belli sahneler ve duygular etrafında yoğunlaştırıldığı da kayda değer hususlardandır.

***Anahtar kelimeler**: Arap Dili ve Belagati, Putperest Şairler, Müslüman Şairler, Atışma Şiiri, Uhud Savaşı.*

***Abstract**: This article focuses on the poetic exchanges between Meccan pagan poets and Muslim poets in the context of the Battle of Uhud. The central research problem concerns the analysis of how these poetic duels, composed by poets from both sides during this battle, are reflected in their verses. These couplets hold particular significance due to their direct witness to the events of the Battle of Uhud, which occurred during a critical transitional period from the Age of Ignorance (Jāhiliyyah) to the Islamic era. Furthermore, they serve as a medium through which the poets expressed and defended their ideological positions, offering invaluable insights into the mindset of the time and helping form a clearer understanding of the intellectual atmosphere of the era. Although recent studies have addressed various aspects of the Battle of Uhud, they often neglect the poetic interactions between pagan and Muslim poets, as well as their respective li-*

terary responses to the unfolding events. What distinguishes this study is its focus on the nuanced and compelling approaches found within these poetic exchanges. The research employs qualitative methodology, specifically using inductive reasoning, analysis, and inference techniques. To facilitate a better understanding of the topic, the article first provides a concise background on the Battle of Uhud and its developments. Subsequently, it delves into the core subject: the poetic duels between pagan and Muslim poets. In order to maintain the academic structure of the article, a total of six selected poems are analyzed—three from each group. The poems examined include verses by: Hind bint 'Utbah and Hind bint Usāsa, Hubayra b. Abī Wahb and Ḥassān b. Thābit, 'Abd Allāh b. al-Zib'arā and again Ḥassān b. Thābit. The selected couplets are translated, critically analyzed, and noteworthy observations are highlighted. Among the striking findings is the intense emotional tone observed in the verses of the female poets, marked by harsh accusations aimed at discrediting their opponents. The emotional intensity they convey is considered to be genuine and heartfelt. Similarly, the poems of the pagan poets reveal a sense of inner relief derived from avenging their loved ones who had been killed at Badr. These poets often reinforce the tribalism deeply rooted in pre-Islamic Arab consciousness and tend to frame the Battle of Uhud more as a tribal confrontation than a religious conflict. Additional noteworthy observations include vivid descriptions of battle scenes, such as severed limbs, scattered skulls of martyred Muslims, and the aesthetically appealing shields used in combat—especially from the pagan perspective. In contrast, the Muslim poets emphasize their heroic resistance, highlighting how they penetrated the enemy's camp and defeated them, all while underscoring that the Battle of Uhud was fundamentally a faith-based struggle between belief and disbelief. Rhetorical devices such as simile (tashbīh), allusion (kināyah), and the metaphorical portrayal of the crow as a symbol of ill omen are used effectively in these verses.

Keywords: *Arabic Rhetoric, Pagan Poets, Muslim Poets, Poetic Duels, Battle of Uhud*

Giriş

Yüce Allah'tan Peygamberlere vahiy geldiğine inanıldığı gibi, Câhiliye devri Arap toplumunda şairlere de cinler tarafından ilham verildiğine inanılmıştır.[1] Bu inanç doğrultusunda şairler, peygamberlerle aynı düzlemde değerlendirilmişlerdir.[2] Hal böyle olunca şiir sanatına kutsiyet atfedilmiş ve bazı zamanlarda beyitler abdest alınarak okunmuştur.[3] Arap şiirinin Yüce Allah tarafından himaye edildiğine dair bir kanaat de oluşmuştur.[4] Bu çerçevede şiir sanatı, kültürel birikimlerini, edebî zevklerini, soy kütüklerini ve geçmişte yaşadıkları önemli olayları kayıt al-

1 Ebû 'Usmân 'Amr b. Bahr el-Câhız, *el-Ḥayavān*, thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Şeriketu Mektebeti ve Matba'ati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduh, 1965), 6/225.

2 Ebû Hâtim Ahmed b. Hamdân er-Râzî, *Kitâbu'z-zīne*, thk. Huseyn b. Faydullâh el-Hemedânî el-Ya'burî el-Harrâzî (Sana: Merkezu'd-Dirâsât vel-Buhûs el-Yemenî, 1994), 1/105

3 Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım el-Enbârî, *Şerhu'l-ḳaṣāidi's-seb'i'Ṭ-Ṭıvāl el-cāhiliyyāt*, thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, ts.), 370.

4 İbn Kuteybe, 'Abdullâh b. Muslim, *Te'vīlu Muşkili'l-Ḳur'ān*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakr, (Kahire: Dâru't-Turâs, 1973), 17-18.

tına aldıkları sicil defteri haline dönüşmüştür.[5] Yaşanan olumsuzlukların beyitler aracılığıyla kayıt altına alınarak kabileler arasında teşhir edilmesini engellemek amacıyla, düşman kabilelere mensup şairlerle karşı karşıya gelmekten de kaçınılmıştır.[6] Zira Ukâz Panayırı gibi edebî ve kültürel etkinliklerde okunan beyitler, rivayet yoluyla geniş kitlelere süratle ulaşmakta ve Arap Yarımadası genelinde yayılmaktadır.[7]

Eşyanın mahiyetindeki gizli anlamları sezebilme yetisine sahip olan şairin, kabileye özgü yaşam tarzını pekiştireceğine inanılmış; bu nedenle karşılaşılan sorunlara yönelik olarak şairin sunduğu görüş ve çözüm önerilerine değer atfedilmiştir.[8] Kabilede sözcü konumundaki şair, mensubu bulunduğu kabileyi düşman karşısında şiir diliyle savunmuştur. Çöl ikliminin beraberinde getirdiği zorlu koşullar nedeniyle sıkça yaşanan savaş ve çatışmalar sırasında şair, hasım kabileyi beyitlerde psikolojik olarak zayıflatmayı amaçlamıştır. Bu süreçlerde şair, kendi kabilesinin cesaret ve cömertlik gibi erdemlerini de vurgulayarak övgüde bulunmuştur.[9] Başka bir ifadeyle şair, şiir yoluyla kabilenin itibarını artırma ve lehine algı oluşturma görevi üstlenmiştir. Bütün bu sebeplerle kabilede yetkin bir şairin ortaya çıkması memnuniyetle karşılanmış ve diğer kabileler tarafından da tebrik edilmiştir.[10]

Şiir sanatının geniş kabul gördüğü ve çağımızdaki medya araçları gibi toplumsal işlev üstlendiği bir ortamda yetişen Hz. Peygamber'in, şiirin kitleler üzerindeki etkisine vakıf olması beklenecek bir durumdur. Hz. Peygamber, Putperest şairlerin şiir yoluyla kabileler arasında İslâm dininin yayılmasını engellemeye çalıştıklarını gözlemlemiş ve Müslüman şairleri, İslâm davasını savunmaya yönlendirmiştir.[11] İki blok arasında yaşanan savaşlarda dile getirilen ve ağır tonda kırıcı ifadeler içeren beyitlerin çoğu gelecekte Müslümanlar arasında fitneye sebep olabileceği endişesiyle Hz. Peygamber tarafından Mekke'nin fethinden sonra yasaklanmış[12] olsa da günümüze ulaşan örnekleri gelişmeler hakkında ip uçları barındırmaktadır.

Uhud Savaşı, Câhiliye devrinden İslâm dönemine geçiş sürecinin ilk evrelerini temsil eden kritik zaman diliminde, Mekkeli putperestlerle Hz. Peygamber arasın-

5 Câhız, *el-Ḥayavān*, 1/71, 72; İbn Kuteybe, *Te'vîlu muşkili'l-Ḳur'ān*, 17-18.
6 'Abdulkerîm el-Kayravânî en-Nehşelî, *el-Mumti' fî ṣan'ati'ş-şi'r*, thk. Muhammed Zağlûl Sellâm (İskenderiye: Munşaâtu'l-Ma'ârif, ts), 197.
7 Ebu'l-'Abbâs el-Mufaddal b. Muhammed ed-Dabbî, *el-Mufaḍḍaliyyât,* thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1942), 60.
8 Râzî, *Kitâbu'z-zîne*, 1/94.
9 Ekmeluddîn, Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd b. Hamed el-Bâbertî, *Şerḥu't-Telhīs*, thk. Muhammed Mustafâ Ramadân Sûfiyye (Trablus: el-Munşeâtu'l-'Âmme Li'n-Neşri ve't-Tevzî' ve'l-İ'lân, 1983), 603.
10 Ebû 'Ali el-Hasen b. Raşîk el-Kayravânî, *el-'Umde fî mahâsini'ş-şi'r ve âdâbihî ve naḳdih*, thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1981), 1/65.
11 Yûsuf b. 'Abdullâh, b. 'Abdulazîz el-Kurtubî en-Nemerî, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, thk. 'Âdil Murşid (Amman: Dâru'l-A'lâm, 2002), 164.
12 Yahyâ el-Cebbûrî, *Şi'ru'l-muḫaḍramîn ve eşeru'l-İslâmi fîh* (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1981), 206.

da gerçekleşen ikinci büyük savaştır. İslâm ordusunun Uhud Savaşı'nda, Bedir'e kıyasla daha fazla kayıp vermiş olması dikkate alındığında, bu dönemdeki gelişmelere doğrudan tanıklık eden ve ideolojilerini şiir diliyle savunan her iki tarafa mensup şairlerin yaklaşımlarını incelemek, araştırmanın önemini ortaya koymaktadır. Uhud Savaşı üzerine çeşitli araştırmalar yapılmış[13] olsa da hadiseleri şairlerin tanıklığı ve şiir dili üzerinden değerlendiren çalışmaların eksikliği dikkat çekmektedir. Bu makalede, Uhud Savaşı, ilgili beyitler çerçevesinde incelenecektir. Araştırma konusu beyitler, geçiş sürecindeki Câhiliye devri şiir anlayışı ile İslâm dininin izlerini tespit etmek bakımından da önem arz etmektedir.

1. Uhud Savaşı

Uhud, Medine'nin kuzeyinde, Mescid-i Nebevî'ye yaklaşık beş km. mesafede yer alan bir dağın adıdır.[14] Uhud Savaşı ise, Bedir Savaşı'ndan (17 Ramazan 2/14 Mart 624) sonra Müslümanlarla Mekkeli putperestler arasında gerçekleşen ikinci büyük savaş olup, (7 Şevval 3/23 Mart 625) tarihinde Uhud Dağı'nın eteklerinde meydana gelmiştir.[15]

Putperestler, Bedir Savaşı'nın üzerinden yaklaşık bir yıl geçmiş olmasına rağmen Bedir'de aldıkları yenilgiyi hazmedememişler; Müslümanlardan intikam almak ve onları kendi yurtlarında yok etmek amacıyla imkanları seferber etmişlerdir. Şam diyarından ticaret mallarıyla dönmüş olan bin develik kervanın gelirlerini Medine'yi işgal etmek üzere oluşturacakları ordunun giderlerine harcamayı kararlaştırmışlardır.[16] Kabilelerin sözcüsü konumundaki şairler de taraftarlarını cesaretlendirmeye ve Müslümanlara karşı kışkırtarak savaşmaya yönlendirmişlerdir. Söz gelimi Mekkeli Putperest şair Ebû 'Azze el-Cumahî (ö. 3/625), Kinâneoğulları'nı Müslümanlara karşı savaşmaya teşvik etmiş ve hamaset duygularını kabartacak türden övgü içerikli ifadelerle beyitlerde şöyle demiştir:[17]

إِيهاً بَنِي عَبْدِ مَنَاةِ الرُّزَّمْ أَنْتُمْ حُمَاةٌ وَأَبُوكُمْ حَامْ

لَا تَعِدُونِي نَصْرَكُمْ بَعْدَ الْعَامْ لَا تُسْلِمُونِي لَا يَحِلُّ إِسْلَامْ

13 Bk. Mehmet Azimli, "Uhut Savaşı Üzerinde Bazı Mülahazalar", *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 3/5 (2010), 11-18; Fatih Erkoçoğlu, "Tarih-Mekan İlişkisi: Uhud Savaşı'nın Mekanı Üzerine Bazı Mülahazalar", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2011), 319-351; Hamîdullah Muhammed, Câsim Avcı., "Uhud Gazvesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 42 (2012) 54-57; Mehmet Emin Demir, "Okçular Tepesi'nin Komutanı Abdullah b. Cübeyr", *Siyer Araştırmaları Dergisi* 12 (Ocak 2022), 2791-6138; Şemsettin Karcı, "İslam Tarihinde Şûra'nın Uygulanmış Hali: Uhud Savaşı Örneği", *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/35 (Aralık 2022), 435-449.

14 Hamîdullah Muhammed, Câsim Avcı, "Uhud Gazvesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 42/54.

15 Ebû 'Abdillâh Muhammed b. 'Umar el-Vâkıdî, *Kitâbu'l-maġāzī,* thk. Marsden Jones (Kahire: 'Âlemu'l-Kutub, 1984), 1/208.

16 Muhammed b. İshâk b. Yesâr, *es-Sîretu en-nebeviyye*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2004), 1/330; Vâkıdî, *Kitâbu'l-maġāzī,* 1/199; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'Ṭ-Ṭaberî Târîhu'r-rusul ve'l-mulûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, ts.), 2/500.

17 İbn Hişâm, *Sîretu'n-Nebî*, 3/4,5.

"(Savaşta) sarsılma nedir bilmeyen 'Abd Menâtoğulları! Hele durun! Sizler hamilersiniz. Babanız da hamidir.

Bana bu yıldan sonra zafer vadetmeyin! Beni (düşmana) teslim etmeyin. (Düşmana) teslim etmek doğru değildir."

Musâfi' b. 'Abd Menâf (ö.?) da Mâlik b. Kinâneoğulları'nı Müslümanlara karşı başlatılacak savaş antlaşmasına katılmaya davet etmiş ve şöyle demiştir:[18]

يَا مَالِ[19] مَالِ الْحَسَبِ الْمُقَدَّمِ أَنْشُدُ ذَا الْقُرْبَى وَذَا التَّذَمُّمِ

مَنْ كَانَ ذَا رَحِمٍ وَمَنْ لَمْ يَرْحَمِ الْحِلْفَ وَسْطَ الْبَلَدِ الْمُحَرَّمِ

عِنْدَ حَطِيمِ الْكَعْبَةِ الْمُعَظَّمِ

"Ey Mâlik! Saygınlıkta öne çıkarılan Mâlik! Yakınlık sahibi ve müttefik (olan herkesten şunu) istiyorum:

Yakınlık sahibi olsun olmasın el-Beledu'l-muharram (olan Mekke kentinin) orta yerinde antlaşmaya (katılmasını) istiyorum.

Kâbe'nin (Haceru'l-esved ile altınoluk arasında kalan ve) tazim edilen el-Hatîm (isimli bölümünde)."

Beyitlerden Müslümanlara karşı başlatılacak savaşa katılması beklenen müttefik kabilelerin gerekli antlaşmayı Kâbe'nin el-Hatîm adındaki bölümünde yaptıkları anlaşılmaktadır.

Putperestler çölde yaşayan bedevî kabilelerden derledikleri iki bin devşirme askerle birlikte toplam üç bin kişilik ordu tedarik etmişlerdir. Orduda yedi yüz zırhlı süvari, iki yüz at ve üç bin deve yer almıştır.[20] Kureyş'in hatırı sayılır ailelerine mensup kadınlar da askerleri cesaretlendirmek ve savaş meydanından kaçmalarını önlemek amacıyla orduya katılmışlardır.[21] Bu sırada Hz. Peygamber'in amcası Abbâs, kiraladığı bir şahıs aracılığıyla Hz. Peygamber'e gizlice mektup göndermiş ve gereken tedbiri alması için uyarıda bulunmuştur.[22] Mektup, Hz. Peygamber'e ulaştığında düşman Zu'l-Huleyfe ve 'Akîk Vadisi'ni takip ederek Medine sınırlarına dayanmıştır. Hz. Peygamber, durumu görüşmek üzere sahabeyle bir araya gelmiş; bir kısmı Medine'yi içeriden savunma yolunda görüş beyan ederken, özellikle Bedir Savaşı'na katılamamış hamaset sahibi gençler, düşmanla kentin dışında karşılaşmayı onur meselesi yapmışlardır. Hz. Peygamber, gördüğü bir rüya üzerine başlangıçta kenti içeriden savunanlardan yana tavır sergilese de çoğunluktaki

18 İbn Hişâm, *Sîretu'n-Nebī*, 3/5.

19 Beyitte yer alan مال lafzı esas itibarıyla مالك şeklinde olup ي harfinin münâdâsıdır. Ancak üzrinde terhîm uygulandığından kural gereği sonundaki ك harfi kaldırılmıştır.

20 Vâkıdî, *Kitâbu'l-maġāzī,* 1/203.

21 İbn İshâk *es-Sîretu en-nebeviyye,* 1/331, 332; Taberî, *Târîhu't-Ṭaberî*, 2/501, 502; Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbu'l-aġānī*, thk. İhsân 'Abbâs vd. (Beyrut: Dâru Sâdır, 2008), 15/123.

22 Vâkıdî, *Kitâbu'l-maġāzī,* 1/203.

gençlerin ısrarcı tutumu karşısında beklentilerine uymak durumunda kalmıştır. Ardından zırhını kuşanmış ve savaş pozisyonu almıştır. Gençler, kendisine vahiy gelmekte olan Hz. Peygamber'in huzurunda takındıkları bu davranış sebebiyle pişmanlık duysalar da artık iş işten geçmiştir.[23] Zira Hz. Peygamber, giydiği zırhı savaşıncaya kadar üzerinden çıkarma hakkına sahip olmadığını ifade etmiştir.[24]

Bu sırada Kureyşliler, Uhud dağının eteğine bakan vadinin kenarında Medine'yi arkalarına alacak biçimde konuşlanmışlardır.[25] Hz. Peygamber, ikisi atlı, yüzü zırhlı olmak üzere bin kişilik bir kuvvetle Uhud'a doğru yola koyulmuştur. eş-Şavt denilen mevkiye geldiklerinde Münafıkların reisi Abdullah b. Ubey b. Selûl (ö. 9/631) üç yüz kadar adamıyla geri çekilmiş ve sayı 700'e sabitlenmiştir.[26] Ordu, (7 Şevval 3/23 Mart 625) Cumartesi gününün sabahında Uhud dağına ulaşmış ve arkası dağa gelecek biçimde Medine'ye doğru saf tutmuştur. Hz. Peygamber, düşmanın cephe gerisinden olası saldırı girişiminde bulunmasını önlemek amacıyla sol taraftaki dağın boğazını beklemek üzere Abdullah b. Cübeyr (ö. 3/624) komutasında elli okçu görevlendirmiş ve savaş kazanılsın veya kaybedilsin kendisinden bizzat emir almadıkça bulundukları yeri terk etmemelerini tembihlemiştir.[27] Aynı zamanda taktik gereği orduyu Muhacirler, Evs ve Hazrec olmak üzere üç farklı birliğe ayırmıştır. Muhacirler birliğine Mus'ab b. 'Umeyr'i (ö. 3/625), Evs birliğine Useyd b. Hudayr'ı (ö. 20/641) ve Hazrec birliğine de el-Hubâb b. el-Munzir'i (ö. 20/641) sancaktar tayin etmiştir.[28] Düşmanın süvari birliği karşısında direnmek üzere ez-Zubeyr b. el-'Avvâm (ö. 36/656) ile el-Mikdâd b. 'Amr'ı (ö. 33/53) görevlendirmiştir. Buna karşılık Ebû Süfyân (ö. 31/651) komutasındaki Mekke ordusunun sağ kanadında Hâlid b. Velîd (ö. 21/641), sol kanadında ise 'İkrime b. Ebî Cehl (ö. 13/634) yer almıştır. Süvari birliklerinin başında Safvân b. Umeyye (ö. 41/661) ve yüz kişilik okçu birliğinin başında da Abdullah b. Ebî Rabî'a (ö. 35/656) bulunmuştur. Sancaktarları ise Talha b. Ebî Talha (ö. 3/629) olmuştur.[29] Bu sırada kadınlar def çalarak askerleri cesaretlendirmişler ve savaşı kızıştırmışlardır.[30] Örneğin, putperestlerin lideri Ebû Süfyân'ın (ö. 31/651-52) eşi Hind bnt. 'Utbe, orduya katılan diğer kadınlarla birlikte def çalmış ve savaşçıları cesaretlendirmek amacıyla şunları söylemiştir:[31]

وَيْهًا بَنِي عَبْدِ الدَّارْ وَيْهاً حُمَاةَ الْأَدْبَارْ

ضَرْبًا بِكُلِّ بَتَّارْ

23 Vâkıdî, *Kitābu'l-maġāzī,* 1/213.
24 İbn İshâk, *es-Sîretu en-nebeviyye,* 1/332; Ebû Muhammed 'Abdulmelik b. Hişâm, *Sîretu'n-Nebî*, thk. Mecdî Fethî es-Seyyid (Tanta: Dâru's-Sahâbe Li't-Turâs, 1995), 3/6-8; İsfahânî, *Kitâbu'l-aġânî*, 15/124.
25 Vâkıdî, *Kitābu'l-maġāzī,* 1/220; Taberî, *Târîhu't-Ṭaberî*, 2/502.
26 İbn Hişâm, *Sîretu'n-Nebî*, 3/8; Taberî, *Târîhu't-Ṭaberî*, 2/504.
27 İbn Hişâm, *Sîretu'n-Nebî*, 3/11; Vâkıdî, *Kitâbu'l-maġāzī,* 1/229.
28 Vâkıdî, *Kitābu'l-maġāzī,* 1/215.
29 Vâkıdî, *Kitābu'l-maġāzī,* 1/220.
30 İbn Hişâm, *Sîretu'n-Nebî*, 3/15.
31 İbn Hişâm, *Sîretu'n-Nebî*, 3/15.

"Haydin 'Abduddâroğulları! Arka (saf)ların koruyucuları haydin!

Her keskin kılıçla vurun da vurun!"

Benzer biçimde şu beyitleri de okumuştur:[32]

إِنْ تُقْبِلُوا نُعَانِقْ وَنَفْرُشُ النَّمَارِقْ

أَوْ تُدْبِرُوا نُفَارِقْ فِرَاقَ غَيْرِ وَامِقْ

"(Düşmanın) üstüne giderseniz sizi kucaklarız ve size minderleri sereriz.

(Düşmandan) kaçarsanız gönülsüz kimse gibi (sizden) uzak dururuz."

Savaş, her iki taraftan karşılıklı birer ikişer mübareze usulüyle çatışmaya girilerek başlamıştır. Hz. Ali (ö. 40/661) ve Hz. Hamza (ö. 3/625) ilk hamlede hasımlarını yere sererken Ebû Dücâne (ö. 12/633) de Hz. Peygamber'in kendisine verdiği kılıçla karşısına çıkan düşman askerlerini kılıçtan geçirmeye odaklanmış aynı zamanda şu beyitleri okumuştur:[33]

أَنَا الَّذِي عَاهَدَنِي خَلِيلِي وَنحْنُ بِالسَّفْحِ لَدَى النَّخِيلِ

أَلَّا أَقُومَ الدَّهْرَ فِي الْكُيُولِ أَضْرِبُ بِسَيْفِ اللَّهِ وَالرَّسُولِ

"Biz (Uhud) vadisinde hurmalıkların yanında bulunduğumuz sırada dostum (Hz. Peygamber'in) benden (şu) sözü aldığı kişiyim:

"Asla arka saflarda durmayacağım. Allah'ın ve Peygamber'in kılıcıyla (düşmana) vuracağım."

Bu sırada Müslüman okçular da Kureyş'in süvari birliğini ok yağmuruna tutmaya odaklanmışlardır. Kureyşliler, Bedir'de yitirdikleri yakınlarının intikamını almak için var güçleriyle direnmeye çalışsalar[34] da komuta merkezlerine kadar giren Müslüman savaşçıların saldırıları karşısında daha fazla direnememişler ve geride yirmiden fazla ölü bırakarak kadınlı erkekli kaçarak Uhud dağına sığınmışlardır.[35] Müslüman askerler düşmanı savaş alanından uzaklaşıncaya kadar kovalamışlar ve galibiyet kazandıklarını düşünerek ganimet toplamaya koyulmuşlardır. Abdullah b. Cübeyr ve komutasındaki on kişi hariç okçu birlikleri de yerlerini terk etmişler ve ganimet toplamak amacıyla savaş alanına inmişlerdir.[36] Bu durumu fırsat bilen Hâlid b. el-Velîd, emrindeki süvari birliğiyle dağın arkasından dolanmış ve Abdullah b. Cübeyr ile komutasındaki on okçunun üzerine yürümüşlerdir. Ok-

32 İbn Hişâm, *Sîretu'n-Nebî*, 3/15.

33 İbn Hişâm, *Sîretu'n-Nebî*, 3/16.

34 Vâkıdî, *Kitâbu'l-maġāzî*, I, 228, 229.

35 Vâkıdî, *Kitâbu'l-maġāzî*, 1/230, 231; Taberî, *Târîhu'Ṭ-Ṭaberî*, 2/512, 513; Mahmûd Şâkir, *et-Târîhu'l-İslâmî* (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 2000), 2/223; 'Ali b. Burhânuddîn el-Halebî, *es-Sîretu'l-Ḥalebiyye* (Kahire: Matba'atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1349), 2/21.

36 Vâkıdî, *Kitâbu'l-maġāzî*, I, 230.

çular son nefeslerini verinceye kadar çarpışmışlar ve nihayetinde şehit düşmüşlerdir.[37] Bunun üzerine putperestler toparlanmışlar ve savaş meydanına geri dönerek arka taraftan karşı saldırıya geçmişlerdir. Beklenmedik bu saldırı karşısında Müslüman ordusu düzenini yitirmiş ve aralarında Hz. Hamza, Mus'ab b. 'Umeyr, Enes b. en-Nudayr (ö. 3/625) ve Sa'd b. Rabî'(ö. 3/625) gibi isimlerin de bulunduğu yetmiş dört şehit vermiştir.[38] Hz. Peygamber, savaş meydanında var gücüyle düşmana karşı direnmiş ve birkaç yerinden yara almıştır. Yüzünden aldığı yaralardan akan kan sakalını ıslatmıştır.[39] Hz. Peygamber'in öldürüldüğü yolunda söylentiler de yayılmaya başlayınca[40] Müslüman ordusundan bazı kimseler kaçmış bazıları da teslim olmaya karar vermişlerdir.[41] Bu durumu gören Hz. Peygamber, hayatta olduğunu yüksek sesle etrafındakilere duyurmuştur.[42] Bunun üzerine putperestler, Hz. Peygamber'in bulunduğu noktaya doğru saldırıya geçmişlerdir. Hz. Peygamber'in hayatta olduğunu anlayan Müslümanlar ise rahat bir nefes almışlar ve etrafında adeta etten duvar örerek var güçleriyle Hz. Peygamber'i savunma pozisyonu almışlardır.[43] Hz. Peygamber, daha sonra etrafındakilerle düzenli bir şekilde Uhud dağına çekilmiştir. Putperestler, Müslümanları yenemeyeceklerini anlayınca savaşa son vermişler ve Mekke'ye geri dönmüşlerdir.[44]

Bedir Savaşı'nda İslâm ordusu, Yüce Allah'ın inayetiyle sayıca üstün olan Mekke ordusuna karşı zafer elde etmiştir. Hak ile bâtılın mücadelesi niteliğindeki Uhud Savaşı'nda ise bazı Müslümanlar, gerekli tedbirleri almamış olsalar bile zafer kazanacaklarını düşünmüşler ve Hz. Peygamber'in buyruklarını dikkate almadan hareket etmişlerdir. Bu durum üzerine Yüce Allah, müminlere her durumda tedbirli olmanın ve ilahî buyruklara itaat göstermenin gerekliliğini uygulamalı olarak öğretmiş; Uhud Savaşı'nı bir imtihan vesilesi kılmıştır.[45] Kuşkusuz Okçular Tepesi'ne konuşlandırılan Müslümanlar, Hz. Peygamber tarafından verilen talimata uyarak yerlerinden ayrılmasalardı, Uhud Savaşı İslâm tarihindeki en önemli zaferlerden biri olarak kayıtlara geçecekti.[46]

2. Uhud Savaşı'nda Putperest ve Müslüman Şairlerin Şiir Atışmaları

Arapçada (ن ق ض/n-ḳ-ḍ) kökünden gelen "atışma/naḳīḍa", sözlükte pekiştirilmiş bir nesneyi bozmak anlamındadır.[47] Istılahta ise, şair tarafından şiir yoluyla ortaya konan düşüncelere, başka bir şairin yine şiir yoluyla karşılık vermesi de-

37 Vâkıdî, *Kitābu'l-maġāzī,* I, 232; Mahmûd Şâkir, *et-Tārîhu'l-İslāmī*, 2/226.
38 Vâkıdî, *Kitābu'l-maġāzī,* I, 300.
39 Vâkıdî, *Kitābu'l-maġāzī,* I, 244.
40 Taberî, *Tārîhu'Ṭ-Ṭaberî Tārîhu'r-rusul ve'l-mulūk*, 2/520.
41 Mahmûd Şâkir, *et-Tārîhu'l-İslāmī*, 2/227.
42 Vâkıdî, *Kitābu'l-maġāzī,* I, 237; Taberî, *Tārîhu'Ṭ-Ṭaberî*, 2/520.
43 Vâkıdî, *Kitābu'l-maġāzī,* I, 246; Taberî, *Tārîhu'Ṭ-Ṭaberî*, 2/515.
44 Mahmûd Şâkir, *et-Tārîhu'l-İslāmī*, 2/229.
45 Mahmûd Şâkir, *et-Tārîhu'l-İslāmī*, 2/211.
46 'Abdullâh Enîs et-Tabbâ', *Şā'iru'r-Resūl Ḥassān b. Ṣābit el-Enṣārī* (Beyrut: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1955), 100.
47 el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitābu'l-'ayn,* thk. 'Abdulhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2003), 4/257.

mektir.[48] Bu tür şiirlerde vezin, kafiye ve şiire ahenk veren revî harfindeki harekenin korunması zorunludur.[49]

Makale formatının dışarısına çıkılmaması amacıyla araştırma konusu olarak Hind bnt. 'Utbe ile Hind bnt. Usâse, Hubeyra b. Ebî Vehb ile Hassân b. Sâbit ve 'Abdullah b. ez-Ziba'râ ile yine Hassân b. Sâbit arasında geçtiği öne sürülen toplam altı adet makta seçilmiştir.

Hind bnt. 'Utbe, Bedir Savaşı'nda babası 'Utbe'nin Hz. Hamza tarafından katledilmesinin intikamını almak amacıyla, Cübeyr b. Mut'im'in (ö. 59/678-79) kölesi Vahşi'ye (ö. 23/644) çeşitli hediyeler vaat etmiş ve onu Hz. Hamza'yı öldürmesi yönünde teşvik etmiştir.[50] Benzer biçimde, Cübeyr b. Mut'im de yine Bedir'de Hz. Hamza tarafından katledilen amcası Tu'ayme'nin (ö. 2/624) intikamını alması için kölesi Vahşi'yi cesaretlendirmiş ve bu görevi yerine getirmesi hâlinde onu azat edeceğini vadetmiştir.[51] Zira Vahşi, Habeş usulü mızrak kullanmada ve hedefini tutturmada ileri seviyede ustadır.[52] Hz. Hamza, Vahşi tarafından sinsice fırlatılan mızrak darbesiyle şehit edilince Hind, bir kaya üzerine çıkmış ve yakınlarının intikamını almış olmanın verdiği rahatlama hissiyle şu beyitleri okumuştur:[53]

نَحْنُ جَزَيْنَاكُمْ بِيَوْمِ بَدْرٍ ... وَالْحَرْبُ بَعْدَ الْحَرْبِ بِذَاتِ سُعْرِ

مَا كَانَ عَنْ عُتْبَةَ لِي مِنْ صَبْرِ ... وَلَا أَخِي وَعَمِّهِ وَبِكْرِي

شَفَيْتُ نَفْسِي وَقَضَيْتُ نَذْرِي ... شَفَيْتَ وَحْشِيُّ غَلِيلَ صَدْرِي

فَشُكْرُ وَحْشِيٍّ عَلَيَّ عُمْرِي ... حَتَّى تَرِمَّ أَعْظُمِي فِي قَبْرِي

*"Bedir Günü (uğradığımız yenilginin) karşılığını size verdik. Savaşın ardından (*çıkacak *ikinci bir) savaş yarayı alevlendirir.*

(Öldürülen) 'Utbe için içimde hiçbir sabır kalmamıştı. Ne kardeşim ne amcası ne de ilk göz ağrım[54] için de.

Nefsimi tatmin ettim ve adağımı yerine getirdim. Ey Vahşi! Göğüs kafesimde kor gibi yanan intikam ateşini söndürdün.

48 Cebbûr 'Abdunnûr, *el-Mu'cemu'l-edebī* (Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1979), 285.

49 Ahmed eş-Şâyib, *Tārīhu'n-naḳâiḍ fi'ş-şi'ri'l-'Arabī* (Kahire: Mektebetu'n-Nahdati'l-Mısriyye, 1954), 3.

50 Vâkıdî, *Kitābu'l-maġāzī*, I, 287.

51 Muhammed b. İsmâîl b. İbrahîm b. el-Muġîra el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Cāmi'u'ṣ-ṣaḥīḥ*, thk. Muhibbudîn el-Hatîb vd. (Kahire: el-Mektebetu's-Selefiyye, 1400), Kitābu'l-Maġāzī", 23. Hadis no: 4072. (3/108.)

52 Ebû Hâtim Muhammed b. Hıbbân b. Ahmed et-Temîmî el-Bustî, *Ṣaḥīḥu İbn Ḥıbbān*, thk. Mehmet Ali Sönmez, Halis Aydemir (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012), 4/238.

53 İbn Hişâm, *Sîretu'n-Nebī*, 3/50.

54 Şair, beyitte yer alan kardeşim, amcası ve ilk göz ağrım ifadeleriyle sırasıyla el-Velîd b. 'Utbe, Şeybe b. Rabî'a ve üvey oğlu Ḥanzala b. Ebî Süfyân'ı kastetmektedir. Bk. Mahmûd Şâkir, *et-Tārīhu'l-İslāmī*, 2/184; Hasen b. Muhammed el-Maşşât, *İnāratu›d-ducā fī maġāzī ḫayri'l-verā*, thk. 'Abdulvehhâb İbrâhîm Ebû Suleymân (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2006), 295.

Bu yüzden Vahşi'ye ömürüm boyunca üzerimde teşekkür borç kalacak. Ta ki kemiklerim kabrimde toz olana kadar."

Beyitlerde Hind'in, yakınlarının intikamını almak için sabırsız bir tutum sergilediği ve bu doğrultuda fırsat kolladığı anlaşılmaktadır. Hz. Hamza'nın şehit edilmesi durumunda, onun ciğerini yerinden söküp dişlemek üzere adakta bulunduğu[55] da anlaşılmaktadır. Hind'in, Hz. Hamza'yı şehit eden Vahşi'ye yalnızca hayattayken değil, ölümünden sonra da kemikleri toz oluncaya kadar minnettar olacağını belirtmesi, yüreğinde derin bir intikam arzusu ve öfke barındırdığını ortaya koymaktadır. Bu ifadelerden hareketle, şairin duygularında samimi ve içten olduğunu söylemek mümkündür. Beyitler recez vezninde olup "râ" revî harfi üzerine kurgulanmıştır.

Hind bnt. Usâse ise Hz. Hamza'nın karşısına mertçe çıkacak cesareti gösteremeyenlerin, sinsice onu şehit etmelerini içine sindirememiş ve bu olay karşısında derin bir öfkeye kapılmıştır. Hind bnt. 'Utbe'ye ağır ifadeler içeren beyitlerle karşılık vermiş ve beyitlerde hem düşmanlara olan öfkesini hem de Hz. Hamza'ya duyduğu derin saygıyı dile getirmiştir. Hind bnt. Usâse, duygularını şu sözlerle ortaya koymuştur:[56]

خَزِيتِ فِي بَدْرٍ وَبَعْدَ بَدْرٍ ... يَا بِنْتَ وَقَّاعٍ عَظِيمِ الْكُفْرِ

صَبَّحَكِ اللَّهُ غَدَاةَ الْفَجْرِ ... مِلْهَاشِمِيِّينَ الطِّوَالِ الزُّهْرِ

بِكُلِّ قَطَّاعٍ حُسَامٍ يَفْرِي ... حَمْزَةُ لَيْثِي وَعَلِيٌّ صَقْرِي

إِذْ رَامَ شَيْبَ وَأَبُوكِ غَدْرِي ... فَخَضَبَا مِنْهُ ضَوَاحِيَ النَّحْرِ

هَتَكَ وَحْشِي حِجَابَ السَّتْرِ ... مَا لِلْبَغَايَا بَعْدَهَا مِنْ فَخْرِ

"Bedir'de rezil oldun. Bedir'den sonra da. Ey büyük kafir, zinâkâr bir adamın kızı!

Allah seni sabahın köründe uzun boylu, parlak yüzlü Hâşimoğulları'yla baskına uğrattı!

Her biri keskin, parçalayıcı kılıçla! Hamza aslanımdır! Ali de şahinim!

Şeybe *ve baban bana hainlik etmeyi arzuladılar da boğazının kenarlarını kana boyadılar.*

Vahşi (namus) örtüsünün perdesini lekeledi. Artık fahişelere övünecek (malzeme) kalmadı."

55 İbn S'ad, Muhammed b. S 'ad b. Menî', *eṬ-Ṭabaḳātu'l-kubrā*, thk. Muhammed 'Abdulkâdir 'Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1990), 3/8.

56 İbn Hişâm, *Sîretu'n-Nebî*, 3/51; Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ebî Tâhir, *Kitābu belāġāti'n-nisā'*, thk. Ahmed el-Ulfî (Kahire: Matba'atu Medreseti Vâlideti 'Abbâs el-Evvel, 1908), 34.

Hind bnt. Usâse, bu beyitlerde hasım şaire karşılık veren bir pozisyonda olduğundan beyitlerini recez vezninde râ harfiyle kurgulamıştır. Aynı zamanda Müslüman şair olarak İslâm davasını savunma sorumluluğu taşıdığından, Hind bnt. 'Utbe ve yandaşlarını ahlâken rencide etmeye yönelik açık bir çaba içerisindedir. Şair, hasım şairin Bedir Savaşı'nda kaybettiği yakınlarının intikamını Uhud Savaşı'nda aldığı yönündeki iddialara yanıt vererek sözlerine başlamaktadır. Ona göre Bedir ile Uhud'daki durumlar arasında açık ara nitelik farkı vardır. Bedir'de Hz. Hamza ve Hz. Ali, düşmanla açık ve onurlu bir biçimde savaşmışlar; birebir mübarezede üstün gelerek rakiplerini yenilgiye uğratmışlardır. Oysa Hind bnt. 'Utbe ve yandaşları Uhud'da böyle bir mertlik sergileyememişler, Hz. Hamza gibi bir yiğidi alçakça tuzağa düşürerek şehit etmişlerdir. Savaş ahlâkını zedeledikleri bu durum, onların tarihe utanç verici bir şekilde geçmelerine ve vicdanlarda rüsva olmalarına neden olmuştur. Şairin Hind bnt. 'Utbe'yi rencide etme çabası bu suçlamayla sınırlı kalmamış, daha da ileri giderek soyuna yönelik sert ithamlarda bulunmuştur. Ona göre, muhatabı kâfir ve zinakâr bir adamın kızıdır. Ancak burada dikkat çekici bir ironi söz konusudur. Nitekim tarihsel bağlam göz önünde bulundurulduğunda, Hind'in babası 'Utbe b. Rabî'a, Mekke'nin lider şahsiyetleri arasında yer aldığından onunla ilgili rivayetlerde zina işlemek gibi ahlâkî çöküntüyle ilişkilendirilmemiştir. Mekke'nin fethinden sonra Hind bnt. 'Utbe'nin Hz. Peygamber'e gelerek İslâm'a girdiği ve biat ettiği sırada kadınların biat şartları arasında yer alan "zina etmemek" maddesini duyduğunda, "Hür kadın zina eder mi?"[57] şeklinde şaşkınlıkla karşılık vermiş olması, onun böyle fiillerden uzak bir ortamda yetiştiğine delalet eden göstergelerdendir. Bu bağlamda Hind bnt. Usâse'nin beyitleri, sadece edebî bir cevap değil, aynı zamanda İslâm kimliğinin ve savaş ahlâkının savunması olarak da değerlendirilebilir. Dolayısıyla dönemin ideolojik çatışmalarını ve toplumsal değer yargılarını yansıtan önemli bir şiir örneğidir.

Beyitlerin devamında şair, Bedir Savaşı'nda Hz. Hamza ve Hz. Ali başta olmak üzere, Hâşimoğulları'na mensup muhacirlerin sergiledikleri kahramanlıkla övünmekte; bu kahramanlığı Yüce Allah'ın gönderdiği meleklerle desteklediği ilahî bir zafer olarak takdim etmektedir. Şiirsel bağlamda bu övünme yalnızca bireysel cesaret örneklerine değil, aynı zamanda İslâmî mücadele ruhunun ve inanç temelinde şekillenen bir direnişin yüceltilmesine dayanmaktadır. Şair, hasım şairin şahsında putperestleri hedef alarak, onların maddî güce ve sayıca üstün ordularına güvenerek zafer beklentisi içinde olduklarını, ancak bu beklentilerin Yüce Allah'ın yardımı sayesinde daha savaşın ilk saatlerinde boşa çıktığını vurgulamaktadır. Hz. Hamza'nın meydandaki duruşu, fiziksel gücü ve cesareti, adeta bir aslan gibi düşmana saldırmasıyla temsil edilirken; Hz. Ali ise göklerde süzülen bir şahin benzetmesiyle tasvir edilmiş ve korkusuzluğu öne çıkarılmıştır. Bu im-

57 Ahmed b. 'Ali b. el-Musennâ et-Temîmî, *Musnedu Ebī Ya'lā el-Mavṣılī*, thk. Huseyin Selîm Esed (Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn Li't-Turâs, 1986), 8/195. (398 no'lu hadis)

geler, her iki şahsiyetin hem savaş alanındaki rolünü hem de İslâm toplumundaki yerlerini simgeleştirmektedir. Ne var ki, Uhud Savaşı'nda bu denli cesaret örneği sergileyemeyen Şeybe ve 'Utbe'nin yandaşları Hz. Hamza'nın karşısına doğrudan çıkma cüreti gösterememişler; bunun yerine, ona pusu kurarak savaş ahlâkına aykırı bir şekilde şehadetine sebep olmuşlardır. Bu eylem, şairin perspektifinde sadece fizikî bir saldırı değil, aynı zamanda ahlâkî bir çöküşün ve namus kavramının ayaklar altına alınışının göstergesidir. Zira Hz. Hamza'yı mızrakla şehit eden Vahşi, şiirde onurdan yoksun ve alçak bir figür olarak konumlandırılmış; bu suikasta katılanlar da fuhuşla ilişkilendirilen kadınlara benzetilmiştir. Kuşkusuz bu tasavvur, şairin savaşın sadece fiziksel değil, aynı zamanda ahlâkî boyutuna da dikkat çektiğini ortaya koymaktadır. Ona göre, böyle bir hıyanet eylemi sonrasında artık hasım tarafın övüneceği bir değer ya da iffet zemini kalmamıştır. Dolayısıyla, itibarsızlaştırma dozunun giderek arttığı beyitler, aynı zamanda İslâmî savaş etiğiyle müşriklerin gayri ahlâkî tutumları arasındaki farkı keskinleştirme amacına hizmet etmektedir.

Görüldüğü üzere, beyitler, savaşın kendine özgü sosyo-psikolojik koşulları bağlamında dillendirilmiş olup hasım şaire yönelik bir cevap niteliği taşımaktadır. Bu şiirsel karşılık, yalnızca bireysel düzlemde bir reddiye değil, aynı zamanda dönemin inanç, değer ve onur anlayışının da bir yansımasıdır. Şairin ifadesi, özellikle Bedir ve Uhud savaşları ekseninde şekillenen hesaplaşmayı yansıtırken, kullanılan dil son derece sert, ağır ve aşağılayıcı bir tondadır. Bu sertlik, dönemin şiir geleneğinde hiciv türünün de karakteristik özelliği olarak değerlendirilebilir.

Şair, duygularını samimi ve doğrudan ifade etmekte; bunu yaparken mübalağa ve teşbih gibi belagat sanatlarını etkili ve çarpıcı bir şekilde kullanmaktadır. Hz. Hamza'nın kahramanlığı "aslan" teşbihiyle, Hz. Ali'nin savaş alanındaki cesareti ise "şahin" benzetmesiyle yüceltilirken; düşman tarafına yönelik ifadelerde alaycı ve aşağılayıcı ithamlar öne çıkmakta, böylece hem ahlâkî hem de toplumsal bir yargılama gerçekleştirilmiş olmaktadır.

Mekkeli putperest şair Hubeyra b. Ebî Vehb ile Hz. Peygamber'in şairi Hassân b. Sâbit arasında geçen atışmalar da Uhud Savaşı özeline örnek gösterilecek mahiyettedir.

Hubeyra b. Ebî Vehb, Müslüman olan kızı Hind'e hitaben söylediği anlaşılan[58] beyitlerinde, Hind'in İslâmiyet'e girmesi sebebiyle duyduğu ileri boyuttaki rahatsızlığını dile getirmekte ve Uhud Savaşı'nı putperestlerin bakış açısından yorumlayarak Müslümanlara karşı kazanılmış bir zafer olarak sunmaktadır. Bu durumu aşağıdaki beyitlerde şu ifadelerle dile getirmektedir:[59]

58 Ebû 'Abdillâh el-Mus'ab b. 'Abdillâh b. el-Mus'ab ez-Zubeyrî, *Nesebu Ḳureyş* thk. Levi-Provençal (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1953),1/39.

59 İbn Hişâm, *Sîretu'n-Nebî*, 3/97-100.

مَا بَالُ هَمٍّ عَمِيدٍ بَاتَ يَطْرُقنِي ... بِالْوُدِّ مِنْ هِنْدٍ إِذْ تَعْدُو عَوَادِيهَا

بَاتَتْ تُعَاتِبُنِي هِنْدٌ وَتَعْذُلُنِي ... وَالْحَرْبُ قَدْ شُغِلَتْ عَنِّي مَوَالِيهَا

مَهْلًا فَلَا تَعْذُلِينِي إِنَّ مِنْ خُلُقِي ... مَا قَدْ عَلِمْتِ وَمَا إِنْ لَسْتُ أُخْفِيهَا

مُسَاعِفٌ لِبَنِي كَعْبٍ بِمَا كَلِفُوا ... حَمَّالُ عِبْءٍ وَأَثْقَالٍ أُعَانِيهَا

وَقَدْ حَمَلْتُ سِلَاحِي فَوْقَ مُشْتَرَفٍ ... سَاطٍ سَبُوحٍ إِذَا تَجْرِي يُبَارِيهَا

كَأَنَّهُ إِذْ جَرَى عَيْرٌ بِفَدْفَدَةٍ ... مُكَدَّمٌ لَاحِقٌ بِالْعُونِ يَحْمِيهَا

مِنْ آلِ أَعْوَجَ يَرْتَاحُ النَّدِيُّ لَهُ ... كَجِذْعِ شَعْرَاءَ مُسْتَعْلٍ مَرَاقِيهَا

أَعْدَدْتُهُ وَرُقَاقَ الْحَدِّ مُنْتَخَلًا ... وَمَارِنًا لِخُطُوبٍ قَدْ أُلَاقِيهَا

هَذَا وَبَيْضَاءَ مِثْلَ النَّهْيِ مُحْكَمَةٌ ... نِيطَتْ عَلَيَّ فَمَا تَبْدُو مَسَاوِيهَا

سُقْنَا كِنَانَةَ مِنْ أَطْرَافِ ذِي يَمَنٍ ... عُرْضُ الْبِلَادِ عَلَى مَا كَانَ يُزْجِيهَا

قَالَتْ كِنَانَةُ: أَنَّى تَذْهَبُونَ بِنَا؟ ... قُلْنَا: النُّخَيْلُ، فَأَمُّوهَا وَمَنْ فِيهَا

نَحْنُ الْفَوَارِسُ يَوْمَ الْجَرِّ مِنْ أُحُدٍ ... هَابَتْ مَعَدٌّ فَقُلْنَا نَحْنُ نَأْتِيهَا

هَابُوا ضِرَابًا وَطَعْنًا صَادِقًا خَذِمًا ... مِمَّا يَرَوْنَ وَقَدْ ضُمَّتْ قَوَاصِيهَا

ثَمَّتَ رُحْنَا كَأَنَّا عَارِضٌ بَرِدٌ ... وَقَامَ هَامُ بَنِي النَّجَّارِ يَبْكِيهَا

كَأَنَّ هَامَهُمْ عِنْدَ الْوَغَى فِلَقٌ ... مِنْ قَيْضِ رُبْدٍ نَفَتْهُ عَنْ أَدَاحِيهَا

أَوْ حَنْظَلٌ ذَعْذَعَتْهُ الرِّيحُ فِي غُصُنٍ ... بَالٍ تَعَاوَرَهُ مِنْهَا سَوَافِيهَا

قَدْ نَبْذُلُ الْمَالَ سَحًّا لَا حِسَابَ لَهُ ... وَنَطْعَنُ الْخَيْلَ شَزْرًا فِي مَآقِيهَا

وَلَيْلَةٍ يَصْطَلِي بِالْفَرْثِ جَازِرُهَا ... يَخْتَصُّ بِالنَّقَرَى الْمُثْرِينَ دَاعِيهَا

وَلَيْلَةٍ مِنْ جُمَادَى ذَاتِ أَنْدِيَةٍ ... جَرْبَا جُمَادِيَّةٍ قَدْ بِتُّ أَسْرِيهَا

لَا يَنْبَحُ الْكَلْبُ فِيهَا غَيْرَ وَاحِدَةٍ ... مِنْ الْقَرِيسِ وَلَا تَسْرَى أَفَاعِيهَا

أَوْقَدْتُ فِيهَا لِذِي الضَّرَّاءِ جَاحِمَةً ... كَالْبَرْقِ ذَاكِيَةَ الْأَرْكَانِ أَحْمِيهَا

أَوْرَثَنِي ذَاكُمْ عَمْرٌو وَوَالِدُهُ ... مِنْ قَبْلِهِ كَانَ بِالْمَثْنَى يُغَالِيهَا

كَانُوا يُبَارُونَ أَنْوَاءَ النُّجُومِ فَمَا ... دَنَّتْ عَنْ السَّوْرَةِ الْعُلْيَا مَسَاعِيهَا

“Uykularımı kaçıran (ve) huzur vermeyen kaygının nesi var? Gece boyunca aklıma düştü de zihnimi Hind’e olan muhabbetle meşgul edip durdu.

Hind, sabaha kadar beni azarladı ve payladı. Savaş, ilgi alanımın dışında arka planda kaldı.

Sakin ol! Beni paylayıp durma. Benim karakterim bildiğin gibidir. Gizleyecek değilim.

Ben Ka'boğulları'nın[60] *tutum (ve törelerine) sadakatle bağlıyım. (Bu uğurda)* çokça yük taşıyan ve sıkıntılarına katlanan bir kimseyim.

Silahımı kuşandım (safkan) kısrağımın sırtında. Uzun adımlarla uçarcasına süzülen. *Koştuğunda (rakip) atlara fark atan.*

Issız çölde ısırık *almış yaban eşeği hızında koşan, dişilerine (anında) yetişen ve (erkek yaban eşeklerinden) onları koruyan.*

Halk meclisinin hoşlandığı (meşhur) A'vac cinsinden. Uzun boylu sık dallı hurma ağacının gövdesi gibi (alımlı olan).

*K*ısrağımı*, ucu keskin kılıcımı ve mızrağımı karşılaşabileceğim tatsız olaylar için (özenle) seçtim hazırladım.*

*K*ısrağım, gölün (*kırılgan dalgaları) gibi parıldayan beyaz tondaki* güçlü kalkanımla *birlikte benimle bütünleşti. Bak işte kusurları göze çarpmamakta.*

Biz, Kinâneoğulları'nı (gönüllerindeki zafer kazanma) arzusuyla Zî Yemen[61] *taraflarından yurdun derinliklerine sevk ettik.*

Kinâneoğulları: "Bizi nereye götürüyorsunuz?" dedi. Biz de: "Hurmalığa" deyince derhal (Medine'ye ve Medinelilere) yöneldiler.

Bizler Uhud'un göbeğinde *(yaşanan savaş) günü hakiki* süvarilerdik. *Ma'dd kabilesi korktu da "Oraya biz geliyoruz." dedik.*

*(Düşman ordusuna) en uzaktakilerinin dahi katılmış olduklarını görünce damızlık boğa (gibi güçlü savaşçıları*nd*an) ve anında eti param parça eden tam isabet (mızraklarının) saplamasından korktular.*

(Ama biz) dolu yağdıran bulutlar gibi oraya akın ettik. Neccâroğulları'nın hâme kuşu[62] *(kabirden) kalktı da (öldürdüklerimize) ağlar (oldu).*

*Kafatasları, kuşun yuvasından fırlatmış olduğu yumurta zarın*ın *adeta bir parçasıdır savaşın kızıştığı kargaşa anında.*

Veya rüzgârın çürümüş bir dalda sallandırdığı ebucehil karpuzudur. Toprağı ve kumu yerinden eden rüzgâr*ların paylaştığı.*

60 Ka'boğulları, Kureyşlilerden önce Beytullah'ın idaresini uhdelerinde bulunduran aileler arasındadır. Bk. 'Umar Rıdâ Kehhâle, *Mu'cemu ḳabâili'l-'Arab el-ḳadîme ve'l-ḥadîṣe* (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1997), 3/986.

61 Zî Yemen Mekke›ye yakın bir mevki ismidir. Bk. Muhammed b. Sellâm el-Cumahî, *Ṭabaḳātu fuḥûli'ş-şu'arâ'*, thk. Mahmûd Muhmmed Şâkir (Cidde: Dâru'l-Medenî, ts.), 1/ 257.

62 Cahiliye toplumundaki yaygın inanışa göre öldürülen kimsenin ruhu bedenden ayrılmakta ve hâme adını verdikleri bir kuşa dönüşmektedir. Hâme, ölünün kabri başından ayrılmamakta ve öcü alınıncaya kadar "Beni sulayın!" diyerek ötmektedir. Bk. Mahmûd Şukrî el-Elûsî, *Bulûġu'l-ereb fî m'arifeti ahvâli'l-'Arab*, thk. Muhammed Behcet el-Eserî, (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Mısrî, 1314), 2/199.

Belki hesapsız malı bolca sarf ederiz ve sağdan soldan atların gözlerine (mızrak) saplarız.

*Nice gece vardır hayvan boğazlayanının tezekle ateş yakmakta olduğu. Ev sahibinin varlıklı ve seçme konukları*nı özel davet ettiği.

Nice gece vardır kurak ve soğuk Cemâziye (ayında) meclislerin kurulduğu ve yol alarak gecelemiş olduğum.

Köpeğin soğuktan sadece bir defa havladığı. Yılanlarının da yol almaz olduğu.

Muhtaçları (soğuktan) koruyan (ve) etrafı şimşek gibi aydınlatan ateş yaktığım. Hem etrafını korumakta olduğum.

Bu (erdemi) bana 'Amr miras bıraktı. Öncesinde *de babası. O, ateşte (pişmekte olan yemek kazanlarını) ikişer ikişer artırmakta idi.*

Onlar uzaklardaki yıldızlarla rekabet ediyorlardı da çabaları yüksek mertebelerden geri kalmamaktaydı."

Şair, Câhiliye devri Arap şiirinde adet olduğu üzere beyitlere kadın temalı girişle başlamaktadır. Ne var ki bu sefer sevgilinin yerini İslâm'ı seçmiş olan kızı Hind almıştır. Beyitlerde şair, kızının İslâm'a girmiş olması sebebiyle ileri boyutta rahatsızdır. Geceyi gergin ve uykusuz geçirmiştir. Müslümanlardan Bedir'in intikamının alındığı Uhud Savaşı'yla ilgili önemli hususların arka plana itilmiş olması şairdeki gerginliğin boyutları hakkında ipuçları vermektedir. Hind, putperestlik inancında ısrarcı olan babasını gece boyunca paylamış ve azarlamıştır. Buna mukabil şair, davranışlarına makul gerekçe sunma ve kendisini temize çıkarma gayreti içerisindedir. Nitekim şair, kabilecilik anlayışının gereği olarak Ka'boğulları'nın törelerine göre hareket etmekte ve bu yolda zorluklara katlanarak azami çaba göstermektedir. Bilinçli hareket eden şair, kızı tarafından paylanmayı hak etmediğini düşünmektedir. Câhiliye devri Arap şirinde sıkça rastlandığı üzere ustaca bir manevra ile kadın temalı giriş kısmından kısrağını tasvir ettiği alt bölüme geçiş yapmaktadır. Şair, silahını kuşanmış ve insanların hayran kaldığı asil safkan kısrağına binmiştir. Rakiplerine fark atan alımlı A'vac cinsi çevik kısrağı, adeta süzülürcesine yol alan, dişilerini diğer yaban eşeklerinden koruma içgüdüsüyle hareket eden ve onlara anında yetişen ısırık almış yaban eşeği hızındadır. Kısrağı ile gölün kırılgan dalgaları gibi parıldayan kalkanı da adeta şairle bütünleşmiş durumdadır. Şairin bu türden tanımlamalarla güç sahibi usta savaşçı ve deneyimli süvari olduğuna vurgu yaptığı muhakkaktır. Ardından putperestlerin Uhud Savaşı için yaptıkları hazırlıkları ve savaş sırasında sergiledikleri kahramanlıkları kendi zaviyesinden beyitlere aktardığı ana bölüme geçmektedir. Mekkeli putperestler, müttefikleri olan Kinâneoğulları kabilesinden savaşçılar devşirmişler ve onları yurdun derinliklerine sevk etmişlerdir. Kinâneoğulları, tam olarak nereye sevk edilecekleri hususunda bilgi sahibi değildirler ve bilgilendirme talebinde bulunmaktadırlar. Medine'nin hedeflendiği bilgisi kendilerine verilince o istikamete doğru yola koyulmuşlardır.

Şaire göre aralarında şairin de bulunduğu Mekke ordusu ve devşirmeleri gerçek süvarilik örneği sergilemişler ve Uhud'da Neccâroğulları'na kahramanca saldırmışlardır. Ne var ki Neccâroğulları saflarını sıklaştırmış ve saldırılara güçlü boğalar gibi sert karşılık vermişlerdir. Neccâroğulları tarafından fırlatılan mızrakların ıskalamadığını gören Ma'add kabilesinin mensupları ürkmüş ve Neccâroğulları'yla karşı karşıya gelmekten kaçınmışlardır. Kinâneoğulları ise cesaret örneği sergilemiş ve "Biz geliyoruz" diyerek Neccâroğulları'nın üzerine yürümüşlerdir. Dolu yağdıran bulutlar gibi ok ve mızrak fırlatmışlar ve Neccâroğulları'nı yerle bir etmişlerdir. Bu sırada ölenlerinin hâme kuşuna dönüşen ruhları intikam ateşiyle feryat figan ederek ötmektedir. Savaş kargaşasının ortasında Neccâroğulları'ndan öldürülenlerin kafatasları kuşun yuvasından fırlattığı yumurtanın zarı gibi sağa sola savrulmaktadır. Vücutlarından kopmamış kafatasları da esen sert rüzgârın önünde sallanan ebucehil karpuzu gibi yalpalamaktadır. Görüldüğü üzere, şair, kendi cesaretiyle övünmek yerine Câhiliye devri övünme temalı şiir geleneğinde olduğu gibi mensubu bulunduğu kabileyle övünmeyi ve kabileye aidiyeti merkeze almaktadır. Şair, beyitlerin devamında zafer sarhoşluğuyla bu türden hasletleri atalardan miras aldıklarına dikkat çekmektedir. Kabile bireyleri ortaya koydukları hedefe ulaşabilmek adına gerektiğinde sahip oldukları imkanları seferber etmekte ve hesapsız bol harcama yapmaktadırlar. Aynı zamanda güç sahibi usta savaşçı olduklarından düşmanları taşıyan atların gözlerini silahlarla hedef almaktadırlar. Şair, el açıklığı ve cesaret gibi atalardan miras aldıkları hasletlerle de övünme cihetine gitmektedir. Muhtaçlara ve seçkinlere ikramda bulunmak amacıyla tezekle ateş yakmaktadır. Soğuk kış gecelerinde meclislere katılmakta ve geceleri yol kat etmektedir. Bütün bu özellikler şaire atası 'Amr'dan miras kalmıştır. Şair, toplumda erdem kabilinden sayılan bu türden hasletlere sahip olan atalarının yıldızlarla rekabet ettiğini öne sürmek suretiyle asaletine vurgu yapmakta ve nihayetinde beyitleri sonlandırmaktadır.

Beyitlerde dikkat çeken önemli husus, Uhud Savaşı'nın ideolojik ve inanç temelli bir çatışma olarak değil, geleneksel Arap toplum yapısında sıkça rastlanan bir kabile savaşı şeklinde sunulmasıdır. Şair, savaşın mahiyetini inanç sistemleri arasında geçen bir mücadele olmaktan uzaklaştırarak, onu kabileler arası rekabetin bir tezahürü gibi yansıtmaya çalışmaktadır. Elbet bu söylem, dönemin hâkim değer dünyasında soy ve kabile bağlarının hâlâ belirleyici olduğuna işaret etmektedir. Beyitlerde, özellikle Neccâroğulları, Ma'add ve Kinâneoğulları gibi kabile isimlerine yer verilmesi, ancak doğrudan "Müslüman" kavramının kullanılmaması, bu stratejik söylem tercihinin açık göstergeleri arasında yer almaktadır. Şair, bu tercihiyle hem İslâmî kimliği görmezden gelmekte hem de kabilesel üstünlük anlayışını öne çıkarmaktadır. Bu yaklaşım, aynı zamanda yeni inanç sistemini tanımama çabası ve toplumsal düzeyde meydana getirdiği dönüşüme karşı duyulan direncin şiirsel bir ifadesi olarak değerlendirilebilir.

Beyitler, basît vezniyle söylenmiş olup "yâ" revî harfi üzerine kurgulanmıştır. Şair teşbih ve kinaye gibi belagat sanatlarını etkili biçimde kullanmıştır. Bu sanatlar sayesinde kurguladığı tasvirlerle savaş sırasında yaşanan gelişmeleri dramatize ederek dinleyicinin zihnini belli sahneler ve duygular etrafında yoğunlaştırmıştır. Böylece kabile gururu ve savaş meydanındaki başarılarını ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Bu bağlamda beyitler, diğer şairlere ait beyitlerde olduğu gibi sadece tarihsel bir olaya tanıklık eden edebî metinler değil, aynı zamanda dönemin ideolojik söylemlerini ve toplumsal değer çatışmalarını yansıtan kültürel belgeler olarak da değerlendirilebilir.

Hassân b. Sâbit, Hubeyra b. Ebî Vehb'in ileri sürdüğü iddialara şu beyitlerle karşılık vermiştir:[63]

سُقْتُمْ كِنَانَةَ جَهْلاً مِنْ سَفَاهَتِكُمْ إِلَى الرَّسُولِ فَجُنْدُ اللَّهِ مُخْزِيهَا

أَوْرَدْتُمُوهَا حِيَاضَ الْمَوْتِ ضَاحِيَةً فَالنَّارُ مَوْعِدُهَا وَالْقَتْلُ لَاقِيهَا

جَمَعْتُمُوهُمْ أَحَابِيشاً بِلَا حَسَبٍ أَئِمَّةَ الْكُفْرِ غَرَّتْكُمْ طَوَاغِيهَا

أَلَا اعْتَبَرْتُمْ بِخَيْلِ اللَّه إِذْ قَتَلَتْ أَهْلَ الْقَلِيبِ وَمَنْ أَلْقَيْنَهُ فِيهَا

كَمْ مِنْ أَسِيرٍ فَكَكْنَاهُ بِلَا ثَمَنٍ وَجَزٍّ نَاصِيَةٍ كُنَّا مَوَالِيهَا

"Kinâne(oğulları'nı) cehalet ve ahmaklığınızın bir sonucu olarak Hz. Peygamber'e karşı savaşa sevk ettiniz; ancak Allah'ın ordusu onları rezil rüsva etti.

Onları kuşluk vaktinde ölüm havuzlarına sürdünüz; buluşacakları yer ateş ve ölüm olan.

Sizi azgın önderleri aldattı; bu nedenle itibarı olmayan toplulukları ve küfrün öncülerini bir araya getirdiniz.

(Bedir'de) Allah'ın ordusunun, putperestleri öldürüp el-Kalîb (kuyusuna) attığı olaydan hiç mi ibret almadınız?

Bizler (esirleri serbest bırakmadan önce onların) efendileri idik. Birçok esiri fidye almadan serbest bıraktık; alınlarına (esaret nişanesi olarak) kılıçla çizgi atmadan onları özgürleştirdik."

Beyitler, Hassân b. Sâbit'in, Hubeyra b. Ebî Vehb tarafından iler sürülen iddialara cevap vermeyi ve iddialarını çürütmeyi amaçladığı bir bağlamda dile getirildiğinden basît vezninde ve "yâ" revî harfi üzerine kurulmuştur. Şair hem üslup hem de içerik açısından hasmının söylemlerine benzer biçimde cevap vermekte ve öncelikle putperestleri "cehalet", "ahmaklık" ve "küfür" ile itham etmektedir.

63 İbn Hişâm, *Sîretu'n-Nebî*, 3/100; 'İmâdudîn Ebu'l-Fidâ İsmâ'îl b. 'Amr, İbn Kesîr, *el-Bidâyetu ve'n-nihâye*, thk. 'Abdullah b. 'Abdulmuhsin et-Turkî (Cîze: Hecr li't-Tıbâ'ati ve'n-Neşr ve't-Tevzî' ve'l-İ'lân, 1999), 5/468.

Ardından Hz. Peygamber'in ordusunu "Cündullâh" olarak nitelendirerek, Bedir Savaşı'nda olduğu gibi Uhud'da da ilahî destekle galip gelineceğini ima etmektedir. Aynı zamanda putperestlerin Bedir Savaşı'ndaki mağlubiyetten gerekli dersleri çıkarmadıkları ve Uhud Savaşı'na inançsız ve itibarsız unsurları saflarına katarak geldikleri yönünde eleştiride bulunmaktadır.

Şair, ayrıca esirlerle ilgili Câhiliye devrinden bu yana alışılagelen övünme amaçlı bir uygulamadan[64] söz ederek Müslümanların insanî muamelesini ön plana çıkarmakta; fidye almadan serbest bıraktıkları esirlerle övünmektedir. Bu yaklaşım, dönemin kabile toplumları nezdinde hem itibar kazandırıcı hem de İslâm propagandası açısından etkili bir araç işlevi görecektir. Şair, bu noktada müşriklerin akıbetinin cehennem azabı olacağını da vurgulayarak inanç temelli bir karşıtlık oluşturmaktadır. Şairin kullandığı "الرَّسُول, جُندُ اللَّه, خَيلُ اللَّه, النَّار" gibi İslâmî kavramlar, Uhud Savaşı'nın sıradan bir kabile çatışması değil, iman ile küfür arasında cereyan eden ideolojik ve inanç temelli bir savaş olduğunu vurgulamak için özellikle tercih edilmiştir.

Öte yandan, beyitlerde şairin mensubu olduğu Hazrec kabilesine yönelik İslâm öncesi dönemdeki aidiyetinin tamamen ortadan kalkmadığı görülmektedir. Nitekim Hubeyra b. Ebî Vehb, beyitlerinde doğrudan Hazrec kabilesini hedef almasına rağmen, Hassân b. Sâbit sadece نحن zamirini kullanmakla yetinmekte ve kabile ismi zikretmemektedir. Metnin bağlamından, bu zamirin yalnızca Hazrec'i değil, aynı zamanda Evs kabilesi ile Muhacirleri de kapsadığı anlaşılmaktadır. Bu durum, şairin kabileci reflekslerini tamamen terk etmediğini; ancak bu refleksleri İslâmî bağlamda yeniden anlamlandırdığını göstermektedir.

'Abdullah b. ez-Ziba'râ ile yine Hassân b. Sâbit arasında geçen şiir atışmaları da Uhud Savaşı özelinde konuya örnek teşkil edecek mahiyettedir.

'Abdullah b. ez-Ziba'râ, Bedir Savaşı'nda hayatını kaybeden yakınlarının intikamının Uhud'da alınmış olmasından kaynaklanan rahatlama duygusuyla, putperestlerin savaş sırasında gösterdikleri cesaret ve kahramanlıkları övgüyle dile getirmiş ve beyitlerde şöyle demiştir:[65]

يَا غُرَابَ الْبَيْنِ أَسْمَعْتَ فَقُلْ ... إِنَّمَا تَنْطِقُ شَيْئاً قَدْ فُعِلْ

إِنَّ لِلْخَيْرِ وَلِلشَّرِّ مَدًى ... وَكِلَا ذَلِكَ وَجْهٌ وَقَبَلْ

وَالْعَطِيَّاتُ خِسَاسٌ بَيْنَهُمْ ... وَسَوَاءٌ قَبْرُ مُثْرٍ وَمُقِلْ

كُلُّ عَيْشٍ وَنَعِيمٍ زَائِلٌ ... وَبَنَاتُ الدَّهْرِ يَلْعَبْنَ بِكُلْ

64 Hûfî, *el-Ḥayātu'l-'Arabiyyetu mine'ş-şi'ri'l-cāhilī*, 201.
65 İbn Hişâm, *Sîretu'n-Nebî*, 3/107, 108.

أَبْلِغَا حَسَّانَ عَنِّي آيَةً ... فَقَرِيضُ الشِّعْرِ يَشْفِي ذَا الْغُلَلْ

كَمْ تَرَى بِالْجَرِّ[66] مِنْ جُمْجُمَةٍ ... وَأَكُفٍّ قَدْ أُتِرَّتْ وَرِجِلْ

وَسَرَابِيلَ حِسَانٍ سُرِيَتْ ... عَنْ كُمَاةٍ أُهْلِكُوا فِي الْمُنْتَزَلْ

كَمْ قَتَلْنَا مِنْ كَرِيمٍ سَيِّدٍ ... مَاجِدِ الْجَدَّيْنِ مِقْدَامٍ بَطَلْ

صَادِقِ النَّجْدَةِ قَرْمٍ بَارِعٍ ... غَيْرِ مُلْتَاثٍ لَدَى وَقْعِ الْأَسَلْ

فَسَلِ الْمِهْرَاسَ مَنْ سَاكِنُهُ ... بَيْنَ أَقْحَافٍ وَهَامٍ كَالْحَجَلْ

لَيْتَ أَشْيَاخِي بِبَدْرٍ شَهِدُوا ... جَزَعَ الْخَزْرَجِ مِنْ وَقْعِ الْأَسَلْ

حِينَ حَكَّتْ بِقُبَاءٍ بَرْكَهَا ... وَاسْتَحَرَّ الْقَتْلُ فِي عَبْدِ الْأَشَلْ

ثُمَّ خَفُّوا عِنْدَ ذَاكُمْ رُقَّصاً ... رَقَصَ الْحَفَّانِ يَعْلُوا فِي الْجَبَلْ

فَقَتَلْنَا الضِّعْفَ مِنْ أَشْرَافِهِمْ ... وَعَدَلْنَا مَيْلَ بَدْرٍ فَاعْتَدَلْ

لَا أَلُومُ النَّفْسَ إِلَّا أَنَّنَا ... لَوْ كَرَرْنَا لَفَعَلْنَا الْمُفْتَعَلْ

بِسُيُوفِ الْهِنْدِ تَعْلُو هَامَهُمْ ... عَلَلاً تَعْلُوهُمْ بَعْدَ نَهَلْ

"Ey ayrılığın (habercisi şom ağızlı*) karga! Uğursuzlu*ğu duyurdun*! Lakin sen (kaderde tayin edilmiş ve) gerçekleşmiş olan bir* şey*i dillendirirsin.* Öyleyse *şunu (da) söyle:*

"Elbet iyiliğin de kötülüğün de bir vakti vardır. (İnsanoğlu) her ikisiyle de yüzleşir ve karşılaşır.

Aralarındaki (alış) verişler kıymetsizdir. (Nitekim) zenginle fakirin kabri eşittir.

Her türlü hayat ve nimet yok olur gider. Kaderin cilveleri herkesle oynar.

Hassân'a benden bir mesaj ulaştırın. Zira şiir söylemek içinde kini olan kimseyi teskin eder. (Ona şunu söyleyin):

"Dağın eteğinde nice kafatası görürsün*, el ve ayaklar koparılmış halde*

Ve savaş meydanında öldürülmüş yiğitlerin üzerinden çıkarılan güzel kalkanlar da.

Ne çok saygın, lider, anne ve baba cihetinden her iki atası da şanlı, atılgan ve kahraman öldürdük!

Gerçek güç sahibi, delikanlı, dikkatleri üzerine çeken ve mızraklar çakıldığında yılmayan!

66 Beyitte yer alan الجر lafzı ile Uhud dağının eteği kastedilmektedir. Bk. Ebû Zer Mus'ab b. Ebî Bekr Muhammed b. Mes'ûd el-Huşenî, *el-İmlāu'*l-muḫtaṣar fî şerḥi ġarîbi's-siyer, thk. 'Abdulkerîm Halîfe (Amman: Dâru'l-Beşîr, 1990), 2/131.

O halde keklik gibi kafatası ve kafatasından kopan kemik parçaları arasında kimin yattığını el-Mihrâs[67] (adındaki su kaynağına) sor."

Keşke Bedir'de (öldürülen) büyüklerim (şimdi) *mızrak darbeleri karşısında Hazrec'in nasıl paniklediğini görseydi.*

Savaş Kuba'da[68] kızıştığında ve *'Abdu'l-Eşel[69] (kabilesi) arasında ölüm kol gezdiğinde*

İşte o an *koşar adım dağa tırmanan devekuşu yavruları gibi tabana kuvvet kaçıştılar.*

Onların eşrafından iki misli (savaşçı) öldürdük ve Bedir'de (aldığımız) yenilgiyi eşitledik. Böylece denge sağlanmış oldu.

Kendimi kınamıyorum. Ama yeniden (savaşa) dönseydik beterini yapardık.

Tepelerine inen Hint yapısı keskin kılıçlarla. Kana susamış darbe üstüne darbeyle."

Şair, beyitlere, Bedir Savaşı'nda öldürülen putperestlerin intikamının Uhud Savaşı'nda alınmasıyla oluşan tatmin duygusunun etkisiyle başlamaktadır. Ancak beklenenin aksine, klasik mukaddime anlayışından saparak geleneksel kadın güzelliği temasına yer vermemekte; bunun yerine, edebî ve kültürel bağlamda uğursuzlukla ilişkilendirilen karga[70] sembolüyle giriş yapmaktadır. Bu tercihi, karşı tarafı psikolojik olarak yıpratma niyetini ortaya koymaktadır. Şairin amacı, muhatabını uğursuzlukla ilişkilendirerek itibarsızlaştırmak ve olumsuz bir imaj çizmektir.

Hasım tarafın şairi Hassân b. Sâbit'e ulaştırmak istediği mesaj, tecrübeli bir şahsiyetin hayata dair bakış açısını yansıtan hikmet yüklü ifadelerle başlamaktadır. Şaire göre dünya hayatı sürekli bir mücadele alanıdır; iniş ve çıkışlarla dolu olan bu süreçte karşılaşılan her durum ister hayır ister şer olsun, nihayetinde ilahî planın bir parçası olarak ezelde tayin edilmiştir.[71] Nihaî gerçek ise, her bireyin ölümü tadacak olmasıdır. Bu nedenle yaşam tarzı, refah seviyesi ve maddî birikim gibi dünyevî kazanımlar sınırlı bir zaman dilimiyle kayıtlıdır. Ölümle birlikte bu farklar anlamını yitirmekte; zengin ile fakir aynı toprak altında yan yana yatmaktadır.

67 el-Mihrâs, Uhud'da bir su kaynağının adıdır. Bk. Yahyâ el-Cebbûrî, *Ş'iru 'Abdillāh b. ez-Zib'arā* (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1981), 42.

68 Kuba ile Uhud Savaşı'nın yaşandığı bölge kastedilmektedir. "Savaş göğsünü kaşıdığında" ifadesi ise savaş kızıştığında anlamındadır. Bk. Yahyâ el-Cebbûrî, *Ş'iru 'Abdillāh b. ez-Zib'arā*, 42.

69 Abdu'l-Eşel ile Evs kabilesinin alt kolu olan 'Abdu'l-Eşhel kabilesi kastedilmektedir. Uhud savaşında en fazla şehit söz konusu kabileden verilmiştir. Bk. İbn Sellâm, *Tabakât*, I, 238, 239.

70 Câhız, *el-Ḥayavān*, 2/316.

71 Cahiliye insanı kader olgusuna inanmaktadır. Bk. Ebu'l-Kâsım 'Abdurrahmân b. 'Abdillâh b. Ahmed b. Ebi'l-Hasen el-Has'amî es-Suheylî, *er-Ravdu'l-unuf*, thk. Mecdî b. Mansûr b. Seyyid eş-Şûrâ (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, ts.), 3/327.

Şairin beyitlere yansıttığı bu türden hikmetli söylemler, Ebû Cehil gibi toplumda itibarı olan bazı müşriklerin Bedir ve Uhud savaşlarında öldürülmeleri karşısında duyduğu derin üzüntünün bir yansımasıdır. Aynı zamanda, Bedir'de hayatını kaybedenlerin intikamının Uhud'da alınmış olmasının şairde oluşturduğu içsel rahatlama ve teselli arayışının da birer tezahürü olarak değerlendirilebilir. Nitekim her iki tarafın da ölen mensupları, nihayetinde toprak altında aynı akıbeti paylaşmışlardır. Hal böyle olmakla birlikte Müslümanların Uhud'da yitirdikleri yakınlarının intikamını almak amacıyla yakın gelecekte harekete geçebilecekleri yolunda şairin endişe duyduğunu ve bu sebeple karamsar bir tablo sergilediğini söylemek de mümkündür.

Beyitlerin devamında şair, asıl iletmek istediği mesaja ustaca bir geçiş yapmaktadır. Bu bölümde putperestlerin sergilediği kahramanlıkları ön plana çıkararak, karşı tarafa verdikleri kayıpları vurgulamaktadır. Söz konusu anlatım, hem düşman karşısında üstünlük iddiasını pekiştirme hem de toplumsal hafızada bir zafer anlatısı oluşturma amacını taşımaktadır. Uhud dağının eteklerinde putperestler tarafından öldürülen savaşçılara ait kafatasları, vücutlarından koparılmış el ve ayak gibi uzuvlar ve göze hitap eden kaliteli kalkanlar etrafa saçılmış durumdadır. Putperestler, toplumun öncüsü, saygın ve soylu kimliklere sahip üstün savaş becerileriyle tanınan birçok kahramanı katletmişlerdir. Katledilenlere ait kafatasları ve kafataslarından kopan kemik parçacıkları el-Mihrâs adındaki su kaynağının etrafında adeta kümelenmiş keklik sürüsü görüntüsündedir. Şair, el-Mihrâs adındaki su kaynağını Bedir'deki el-Kalîb isimli su kuyusuna atılan putperestlere nispetle misilleme olarak dile getirmektedir.[72] Hazrec kabilesine mensup savaşçılar, putperestler tarafından atılan mızrakların karşısında direnememişlerdir. 'Abdu'l-Eşeloğulları'ndan çok sayıda savaşçı da katledilmiştir. Hayatta kalanları ise savaş alanından dağınık bir şekilde çekilmek zorunda kalmışlardır. Şair, Bedir'de öldürülen putperestlerin, karşı cenahtaki katillerinin Uhud'da içine düştükleri perişan hali dünya gözüyle göremedikleri için hayıflanmaktadır. Şaire göre deneyimli usta dövüşçü olan putperestler, hasım tarafa fazlasıyla zayiat verebilecek güce ve donanıma sahiptirler. Ne var ki onlar, Bedir'de öldürülenlerin intikamını almaya yoğunlaştıklarından sadece eşit sayıda ve benzer statüde savaşçı öldürmekle yetinmişlerdir. Bir başka deyişle artık terazinin eğik kefesi dengeye gelmiştir. Asıl önemli olan adaletin yerini bulmuş olmasıdır.

Beyitlerde ön plana çıkan sahneler, büyük ölçüde düşmanın ölümü ve yenilgisi etrafında şekillenmektedir. Savaşın ilk evresinde putperestlerin uğradığı bozgun gibi tarihsel gelişmelere dair ayrıntılı bilgilere ise yer verilmemektedir. Bu durum, şairin temel amacının savaşın kronolojik ya da askeri detaylarını aktarmaktan ziyade, acısını sembolik düzeyde hafifletmek ve düşman tarafın moral gücünü zayıflatmak olduğunu göstermektedir. Zira tarihsel ve stratejik

72 Şâyib, *Târîhu'n-naḳâiḍ fi'ş-şi'ri'l-'Arabî*, 150.

detayların aktarılması, bu psikolojik etkiyi güçlendirmek yerine zayıflatabileceği için şair tarafından bilinçli biçimde geri planda tutulmuştur.

Ayrıca şairin taraflar arasındaki çatışmaya dair bakış açısında, bu mücadelenin ideolojik değil, kabileler arası bir çatışma olduğu açıkça görülür. Bu nedenle şair, ölenler ya da yenilenler hakkında konuşurken Müslümanlar veya Muhacir Müslümanlar yerine doğrudan Hazrec ve Abdu'l-Eşel kabilelerinden bahsetmektedir. Başka bir deyişle şair, Uhud Savaşı'nın Kureyş ve müttefik kabilelerle Medineli kabileler arasında meydana gelen bir savaş olarak yansıtma peşindedir.

Beyitler remel vezninde olup son hecelerdeki "lâm" revî harfi üzerine kurgulanmıştır. Şair, teşbih, kinaye, teşhis ve istiare gibi belagat sanatlarını ustalıkla kullanmada ve okuyucunun zihnini yaşananlara odaklamada başarılıdır.

Hassân b. Sâbit, 'Abdullah b. ez-Ziba'râ'ya karşılık vermiş ve rakibinin öne sürdüğü iddiaları aşağıdaki beyitlerle çürütmeye çalışmıştır. Bunu yaparken putperestleri rencide edecek türden ağır ifadeler kullanmıştır:[73]

ذَهَبَتْ بِابْنِ الزِّبَعْرَى وَقْعَةٌ ... كَانَ مِنَّا الْفَضْلُ فِيهَا لَوْ عَدَلْ

وَلَقَدْ نِلْتُمْ وَنِلْنَا مِنْكُمْ ... وَكَذَلِكَ الْحَرْبُ أَحْيَاناً دُوَلْ

نَضَعُ الْأَسْيَافَ فِي أَكْتَافِكُمْ ... حَيْثُ نَهْوَى عَلَلاً بَعْدَ نَهَلْ

نُخْرِجُ الْأَصْبَحَ مِنْ أَسْنَاهِكُمْ ... كَسُلَاحِ النِّيبِ يَأْكُلْنَ الْعَصَلْ

إِذْ تُوَلُّونَ عَلَى أَعْقَابِكُمْ ... هُرَّباً فِي الشِّعْبِ أَشْبَاهَ الرَّسَلْ

إِذْ شَدَدْنَا شَدَّةً صَادِقَةً ... فَأَجَأْنَاكُمْ إِلَى سَفْحِ الْجَبَلْ

بِخَنَاطِيلَ كَأَشْدَافِ الْمَلَا ... مَنْ يُلَاقُوهُ مِنَ النَّاسِ يُهَلْ

ضَاقَ عَنَّا الشِّعْبُ إِذْ نَجْزَعُهُ ... وَمَلَأْنَا الْفَرْطَ مِنْهُ وَالرَّجَلْ

بِرِجَالٍ لَسْتُمُ أَمْثَالَهُمْ ... أُيِّدُوا جِبْرِيلَ نَصْراً فَنَزَلْ

وَعَلَوْنَا يَوْمَ بَدْرٍ بِالتُّقَى ... طَاعَةِ اللَّهِ وَتَصْدِيقِ الرُّسُلْ

وَقَتَلْنَا كُلَّ رَأْسٍ مِنْكُمْ ... وَقَتَلْنَا كُلَّ حَجْحَاجٍ رِفَل

وَتَرَكْنَا فِي قُرَيْشٍ عَوْرَةً ... يَوْمَ بَدْرٍ وَأَحَادِيثَ مَثَلْ

وَرَسُولُ اللَّهِ حَقّاً شَاهِدٌ ... يَوْمَ بَدْرٍ وَالتَّنَابِيلُ الهُبُلْ

فِي قُرَيْشٍ مِنْ جُمُوعٍ جُمِّعُوا ... مِثْلَ مَا يُجْمَعُ فِي الْخِصْبِ الْهَمَلْ

نَحْنُ لَا أَمْثَالُكُمْ وُلْدَ اسْتِهَا ... نَحْضُرُ الْبَأْسَ إِذَا الْبَأْسُ نَزَلْ

73 Hassân b. Sâbit, *Dîvân,* thk. 'Abd E. Muhennâ (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1994), 181; İbn Hişâm, *Sîretu'n-Nebī*, 3/108, 109; İbn Kesîr, *el-Bidâyetu ve'n-nihâye*, 5/476-478;

Bir savaş, İbnü'z-*Zib'arâ'yı (hayal dünyasında) bir yerlere alıp götürdü. Halbuki adaletli olsaydı galibiyetin bizde (olduğunu kabul ederdi).*

Gerçek şu ki bize zayiat verdiniz, biz de size. Sonuçta savaş, zaman zaman el değiştiren ve taraflar arasında dönen bir yazgıdır.

Kılıçları omuzlarınıza indiririz; art arda kana susamışçasına vurarak.

(İçtiğiniz) sütü poponuzdan çıkar*tırız tıpkı gaz yapan cinsten ot yiyen yaşlı develerin çıkardığı pis koku gibi.*

Birbirini takip eden salınmış deve sürüsü gibi sırtlarınızı dönüp vadide kaçıştığınızda.

Sizi dağın eteğine sığınmak zorunda bıraktık samimi sert bir hücum gerçekleştirdiğimiz anda.

Farklı unsurlardan (oluşan) gruplar gibi kalabalıklarla saldırdık; karşılarına çıkan kimselerin sarsıldığı.

Vadiyi aşarken vadi bize dar geldi. Tepesini ovasını (her yanını) doldurduk

Onların benzeri olmadığınız yiğitlerle. Cebrail tarafından tam desteklenen ve (nihayetinde zafer) inen

Bedir Günü Allah'a bağlılıkla üstün geldik, Allah'a itaatle ve peygamberlere imanla!

Sizin her liderinizi öldürdük. Her azılı, kibirli savaşçınızı yere serdik.

Bedir Günü Kureyş'e bir utanç ve dillere düşen (ibretlik) anlatılar bıraktık.

Bedir Günü Allah Resûlü gerçekten de oradaydı. Hantal kısa boylu alçaklar da

Kureyş'in arasında bir araya getirilen kalabalıklar halindeydi. Verimli (otlak alanda) toplanmış başı boş develer gibi.

Biz sizin gibi değiliz, anasının poposundan ayrılmayan bebekler gibi asla; savaş başladığında yerimizi tam ortasında alırız.

Beyitler, rakip şairin beyitlerinde olduğu gibi remel vezninde ve "yâ" revî harfi üzerine kurgulanmıştır.

Hassân b. Sâbit, beyitlerde, savaşın şiddetini ve kahramanlık temalarını vurgulamaktadır. Müslümanların savaşta gösterdikleri üstün çabaya dikkat çekmekte ve düşmana karşı sergiledikleri cesareti ve kararlılığı ön plana çıkarmaktadır. Beyitlere rakibi tarafından Uhud Savaşı'nın putperestlerin başarısı olarak gösterilme çabalarının gerçeklerle bağdaşmadığını öne sürerek başlamaktadır. Bunu yaparken hikmet içerikli ifadeler kullanmaya ve rakibinin iddialarını ters yüz etmeye çalışmaktadır. Şaire göre rakibi, gerçeklikten uzak hayal ürünü başka bir savaştan

söz etmektedir. Oysa tarafsız ve adil bir tutum sergilemesi halinde, Uhud'daki zaferin Müslümanların lehine gerçekleştiğini kabul etmek durumunda kalacaktır. Gerçek şu ki her iki taraftan da kayıplar verilmiştir. Zira esasında savaş, tarafların zaman zaman birbirlerine karşı üstünlük sağlayabilecekleri bir mücadeledir. Dolayısıyla tarafsız ve adil bir kıyaslama yapılması durumunda Müslümanların kahramanca çarpıştıkları ve putperestlerin karşısında açık ara üstünlük sağladıkları muhakkaktır. Şair açıkça dillendirmese de Uhud Savaşı'nın ilk aşamasında Hz. Ali, Hz. Hamza ve Ebû Dücâne gibi usta savaşçıların ellerindeki silahlarla kana susamışçasına rakiplerini yere yıktıklarını ve putperestlerin karargahlarına kadar girerek onları bozguna uğrattıklarını ima etmektedir. Aynı zamanda usta savaşçıların karşısında bozguna uğrayan ve panikleyerek kaçışan putperestlerin içtikleri sütü korkudan dışkıladıklarını öne sürmek suretiyle onları aşağılayıcı bir dille hicvetmektedir. Şair daha da ileri gitmekte ve arkalarına bakmadan kaçan putperestleri adeta gaz yapan cinsten ot yemiş yaşlı develer gibi etrafa pis kokular yaydıklarını öne sürmektedir. Beyitte süt ile korkaklığın, gaz çıkrama ile de onursuzluğun ve rezilliğin sembolize edildiği açıktır. Şair, ardından Müslümanların güçlü saldırıları karşısında direnemeyip deve sürüsü gibi arkalarına bakmadan kaçışan putperestlerin durumunu sahnelemektedir. Savaş stratejisi gereği farklı unsurlardan oluşan gruplar gibi bir düzen sergileyen Müslüman savaşçılar, karşılarına çıkan düşman unsurlarını kalabalık usta birliklerle bozguna uğratmışlardır. Uhud vadisi, geçmişte Bedir Savaşı sırasında Cebrail (a.s.) tarafından desteklenmiş olan muzaffer Müslüman ordusunun eşsiz yiğitleriyle dolup taşmıştır. Şair, Müslüman ordusu tarafından Uhud Savaşı'nın ilk aşamasında sergilenen kahramanlıkları rakibine cevap niteliğinde serdetmekle yetinmemekte ve Müslümanların her durumda açık ara üstün olduklarını vurgulamak amacıyla dikkatleri Bedir Savaşı'na çekmektedir. Müslümanlar, Bedir'de Yüce Allah'a olan samimi bağlılıkları, itaatleri ve peygamberlere imanları sayesinde galip gelmişler ve putperestlerin liderlerini öldürmüşlerdir. Her bir azılı ve kibirlilerini de yere yıkmışlardır. Böylece Kureyşli putperestlerin itibarları yerle bir edilmiş ve içine düştükleri perişan durum dillere destan olmuştur. Zira Bedir Günü Hz. Peygamber, Yüce Allah tarafından melekler aracılığıyla desteklenmiştir. Dolayısıyla Yüce Allah tarafından desteklenen orduyu hiçbir gücün mağlup etmesi mümkün değildir. Putperestlerin müttefik kabilelerden derledikleri kısa boylu hantal devşirmeleri de adeta verimli otlak alanda toplanmış kalabalık başı boş develer gibi Kureyşlilerin arasında yerlerini almışlardır. Görüldüğü üzere, Hz. Peygamber'in varlığı Müslümanlar açısından bir iftihar vesilesi olarak sunulurken, putperestlerin durumu ise bir zillet tablosu şeklinde tasvir edilmektedir. Neticede rakip şairin iddiasının aksine putperestlerin Bedir'deki kayıplarının sayısı kadar Müslümanı Uhud'da öldürmüş olmaları, tarafların eşit düzeyde oldukları anlamına gelmemektedir. Şair, son beyitte iki grup arasında cesaret, kahramanlık ve tecrübeli usta dövüşçü olma yönüyle de yaptığı nihai mukayese ile Müslümanların açık ara üstünlüğe sahip olduklarını yeniden vurgulamaktadır. Ona göre, putperestler, annesinin poposundan ayrılamayan

çocuklar gibi işe yaramaz, güçsüz ve beceriksizdirler. Müslümanlar ise savaş vuku bulduğunda daima muharebe alanının tam merkezinde yerlerini almaktadırlar.

Beyitlerde yer alan "التُّقَى"، "طَاعَةِ اللَّهِ"، "رَسُولُ اللَّهِ"، "تَصْدِيقُ الرُّسُلِ" ve "أَيَّدُوا جِبْرِيلَ" gibi İslâmî kavramların, taraflar arasındaki savaşların sıradan kabile çatışmaları değil; iman ile küfür arasında cereyan eden, ideolojik ve inanç temelli mücadeleler olduğunu vurgulamak amacıyla tercih edildiği muhakkaktır. Bununla birlikte, Hassân b. Sâbit'in beyitlerinde doğrudan Müslümanlardan söz edilmemesi, yine şairin Câhiliye dönemi kabilecilik anlayışının izlerini hala taşıdığına işaret eden bir gösterge olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Uhud Savaşı münasebetiyle putperest ve Müslüman şairler arasında geçen atışma türü şiirler, Câhiliye devrinden İslâm dönemine geçiş sürecinin ilk evrelerindeki sözlü kültürün ve edebiyatın, toplumsal mücadelelerin bir aracı olarak nasıl işlediğini ortaya koyması açısından dikkate değerdir. Araştırma konusu altı adet atışma türü şiir örneği incelenmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Kadın şairlere ait beyitlerde daha çok duygusal boyut ön plana çıkmaktadır. Hind bnt. 'Utbe, Bedir'de Hz. Hamza tarafından öldürülen babasının intikamını almak amacıyla savaş teamüllerinin dışına çıkmış ve Uhud Savaşı'nda Hz. Hamza'ya komplo kurdurarak şehit edilmesini sağlamıştır. Akabinde söylediği beyitlerde bu durumla övünmüştür. Hz. Hamza'nın karşısına mertçe çıkmaya cesaret edemeyip haince şehit edilmesini hazmedemeyen İslâm şairi Hind bnt. Usâse ise "kafir" ve "zinakâr bir adamın kızıdır" gibi ağır ifadeler kullanmak suretiyle savaş ahlâkını zedeleyen muhatabını rencide etme ve itibarsızlaştırma cihetine gitmiştir. Bu durum, putperestlerle Müslümanlar arasında meydana gelen savaşlarda alışılmışın dışına çıkıldığının ve hasım tarafı psikolojik olarak yıpratmak amacıyla en ağır ifadelerin kullanıldığının göstergesidir.

Putperest şairler, beyitlerde Câhiliye insanının bilinç altına yerleşmiş kabile asabiyeti anlayışını sürdürmüşler ve Uhud Savaşı'nı taraflar arasında inanç çatışmasından daha çok kabile savaşı olarak yansıtma çabası içerisinde olmuşlardır. Zira putperestler, İslâm dinini bireysel ve toplumsal kurtuluşun vesilesi olarak değerlendirmekten çok, mevcut sosyal statüleri ve iktidarlarını tehdit eden bir unsur olarak algılamışlardır. Bu durum Hubeyra b. Ebî Vehb ile 'Abdullah b. ez-Ziba'râ'ya ait beyitlerde dikkat çekmektedir. Hubeyra b. Ebî Vehb'e ait beyitlerde özellikle Neccâroğulları, Ma'add ve Kinâneoğulları gibi kabile isimlerine doğrudan yer verildiği halde, "Müslüman" kavramı kullanılmamıştır. Şair, bu tercihiyle hem İslâm kimliğini görmezden gelmiş hem de kabilesel üstünlük anlayışını öne çıkarmıştır. Bu yaklaşım, aynı zamanda yeni inanç sistemini tanımama çabası ve toplumsal düzeyde meydana getirdiği dönüşüme karşı duyulan direncin şiirsel ifadesidir. 'Abdullah b. ez-Ziba'râ da beyitlerde "Müslümanlar" veya "Muhacir Müslümanlar" yerine doğrudan Hazrec ve Abdu'l-Eşel kabilelerinden bahsetmek-

tedir. Buna karşılık Müslüman şairler ise Uhud savaşının sıradan kabile çatışması değil, iman ile küfür arasında cereyan eden ideolojik ve inanç temelli bir savaş olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu durum özellikle Hassân b. Sâbit'e ait beyitlerde dikkat çekmektedir.

İlgili beyitlerde karşı tarafı yıldırmak ve güç gösterisi yapmak amacıyla yer yer savaş sahnelerine de rastlanmaktadır. Beyitlerde ön plana çıkan sahneler, büyük ölçüde düşmanın ölümü ve yenilgisi etrafında şekillenmektedir. Hubeyra b. Ebî Vehb'e ait beyitlerde Neccâroğulları'ndan öldürülenlerin kafatasları sağa sola savrulmaktadır. Vücutlarından kopmamış kafatasları da esen sert rüzgârın önünde ebucehil karpuzu gibi yalpalamaktadır. 'Abdullah b. ez-Ziba'râ'ya ait beyitlerde de Uhud dağının eteklerinde Putperestler tarafından öldürülen Hazrecli savaşçılara ait kafatasları, vücutlarından koparılmış el ve ayak gibi uzuvlar ve göze hitap eden kaliteli kalkanlar etrafa saçılmış durumdadır. Hazrecli savaşçılar, Putperestler tarafından atılan mızrakların karşısında direnememişlerdir. 'Abdu'l-Eşeloğulları'ndan çok sayıda savaşçı da katledilmiştir. Hassân b. Sâbit'e ait beyitlerde ise Müslümanlar kahramanca çarpışmakta ve putperestlerin karargahlarına kadar girerek açık ara üstünlük sağlamaktadırlar. Savaş stratejisi gereği farklı gruplara ayrılan Müslüman savaşçılar düşman unsurlarını tamamen bozguna uğratmaktadırlar.

Beyitlerde Câhiliye devri övgü şiirlerinde sıkça rastlandığı üzere şairin ait olduğu kabile bireylerinin cesaret, usta dövüşçü olma, asalet ve el açıklığı gibi özelliklerle itibarları artırılmaktadır. Bu durum Hubeyra b. Vehb, 'Abdullah b. ez-Ziba'râ ve Hind bnt. Usâse'ye ait beyitlerde dikkat çekmektedir. Hassân b. Sâbit ise Câhiliye devrinden bu yana alışılagelen övünme amaçlı bir uygulamadan söz ederek Müslümanların insanî muamelesini ön plana çıkarmakta, fidye alınmadan serbest bırakılan esirlerle övünmektedir. Aynı zamanda Câhiliye devri övünme içerikli beyitlerde sıkça rastlanan نحن zamirini kullanarak kabileci reflekslerini tamamen terk etmediğini ortaya koymaktadır.

Şairler atışmalarında vezin, kafiye ve şiire ahenk veren revî harfindeki hareketi korumaya önem vermişlerdir. Beyitlerde teşbih, kinaye ve uğursuzluk timsali karga teşhisi gibi belagat sanatlarını etkili biçimde kullanmışlar ve kurguladıkları tasvirlerle gelişmeleri dramatize ederek dinleyicinin zihnini belli sahneler ve duygular etrafında yoğunlaştırmışlardır. Bunu yaparken annesinin poposundan ayrılmayan çocuklar, verimli otlak alanda toplanmış kalabalık başıboş develer gibi Kureyşlilerin arasında yerlerini almış kısa boylu hantal devşirmeler ve gaz yapan cinsten ot yemiş yaşlı develer gibi etrafa pis koku yayan putperestler türünden ifadelerle hasım taraf hicvedilerek itibarsızlaştırılmaya çalışılmıştır.

Beyitler, sadece tarihsel bir olaya tanıklık eden edebî metinler değil, aynı zamanda dönemin ideolojik söylemlerini ve toplumsal değer yargılarını yansıtan önemli kültürel belgeler olarak da dikkat çekmektedir.

Kaynakça

'Abdunnûr, Cebbûr. *el-Mu'cemu'l-edebî.* Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1979.

Bâbertî, Ekmeluddîn, Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd b. Hamed. Şerḥu't-Telhīs. thk. Muhammed Mustafâ Ramadân Sûfiyye. Trablus: el-Munşeâtu'l-'Âmme Li'n-Neşri ve't-Tevzî' ve'l-İ'lân, 1983.

Baġdâdî, 'Abdulkâdir b. 'Umar. *Ḫızânetu'l-edeb ve lubbu lubâbi lisâni'l-'Arab.* thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1997.

Buhârî, Muhammed b. İsmâ'îl b. İbrahîm b. el-Muġîra el-Cu'fî. *el-Câmi'u'ṣ-ṣaḥîḥ*. thk. Muhibbudîn el-Hatîb vd. Kahire: el-Mektebetu's-Selefiyye, 1400.

Câhız, Ebû 'Usmân 'Amr b. Bahr. *el-Ḥayavân*. thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Şeriketu Mektebeti ve Matba'ati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduh, 1965.

Cebbûrî, Yahyâ. Ş'*iru 'Abdillâh b. ez-Zib'arā.* Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1981.

Cebbûrî, Yahyâ. Şi'*ru'l-muḫaḍramīn ve eṣeru'l-İslāmi fīh.* Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1981.

Cumahî, Muhammed b. Sellâm. *Ṭabaḳātu fuḥûli'ş*-şu'*arā*'. thk. Mahmûd Muhmmed Şâkir. Cidde: Dâru'l-Medenî, ts.

Dabbî, Ebu'l-'Abbâs el-Mufaddal b. Muhammed. *el-Mufaḍḍaliyyāt.* thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1942.

Dayf, Şevkî. *Tārīḫu'l-edebi'l-'Arabī el-'Asru'l-cāhilī*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1960.

Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ebî Tâhir. *Kitābu belāġāti'n-nisā'*. thk. Ahmed el-Ulfî. Kahire: Matba'atu Medreseti Vâlideti 'Abbâs el-Evvel, 1908.

Elûsî, Mahmûd Şukrî. *Bul*ûġu'l-ereb *fî m'arifeti ahvāli'l-'Arab*. thk. Muhammed Behcet el-Eserî. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Mısrî, 1314.

Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım. Şerhu'l-ḳaṣāidi's-*seb'i'Ṭ-Ṭıvāl el-cāhiliyyāt*. thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, ts.

Ferâhîdî, el-Halîl b. Ahmed. *Kitābu'l-'ayn*. thk. 'Abdulhamîd Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2003.

Halebî, 'Ali b. Burhânuddîn. *es-Sīretu'l-Ḥalebiyye.* Kahire: Matba'atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1349.

Hamîdullah, Muhammed, Avcı, Câsim. "Uhud Gazvesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/54. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

Hassân b. Sâbit. *D*īvān. thk. 'Abd E. Muhennâ. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1994.

Huşenî, Ebû Zer Mus'ab b. Ebî Bekr Muhammed b. Mes'ûd. *el*-İmlāu'l-*muḫtaṣar fî* şerḥi ġarībi's-*siyer*. thk. 'Abdulkerîm Halîfe. Amman: Dâru'l-Beşîr, 1990.

Huşenî, Ebû Zer b. Muhammed b. Mes'ûd. Şerḥu›s-Sīreti›n-nebevī. thk. P. Brunnle. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, ts.

İbnu'l-Musennâ, Ahmed b. 'Ali et-Temîmî. *Musnedu Ebī Ya'lā el-Mavṣılī*. thk. Huseyin Selîm Esed. Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn Li't-Turâs, 1986.

İbn Hıbbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hıbbân b. Ahmed et-Temîmî el-Bustî. *Ṣaḥīḥu* İbn *Ḥıbbān*. thk. Mehmet Ali Sönmez, Halis Aydemir. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed ‘Abdulmelik. *Sîretu’n-Nebī*. thk. Mecdî Fethî es-Seyyid. Tanta: Dâru’s-Sahâbe Li’t-Turâs, 1995.

İbn Kesîr, ‘İmâdudîn Ebu’l-Fidâ İsmâ‘îl b. ‘Amr. *el-Bidāyetu ve’n-nihāye*. thk. ‘Abdullah b. ‘Abdulmuhsin et-Turkî. Cîze: Hecr li’t-Tıbâ‘ati ve’n-Neşr ve’t-Tevzî‘ ve’l-İ‘lân, 1999.

İbn Kuteybe, ‘Abdullâh b. Muslim. *Te’vīlu Muşkili’l-Ḳur’ān*. thk. es-Seyyid Ahmed Sakr. Kahire: Dâru’t-Turâs, 1973.

İbn Raşîk, Ebû ‘Ali el-Hasen el-Kayravânî. *el-‘Umde fī mahāsini’ş-şi’r ve* ādābihī *ve naḳdih*. thk. Muhammed Muhyiddîn ‘Abdulhamîd. Beyrut: Dâru’l-Cîl, 1981.

İbn S‘ad, Muhammed b. S ‘ad b. Menî‘. *eṬ-Ṭabaḳātu’l-kubrā*. thk. Muhammed ‘Abdulkâdir ‘Atâ. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1990.

İbn Yesâr, Muhammed b. İshâk. *es-Sīretu en-nebeviyye*. thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 2004.

İ*s*fahânî, Ebu’l-Ferec. *Kitābu’l-aġānī*. thk. İhsân ‘Abbâs vd. Beyrut: Dâru Sâdır, 2008.

Kehhâle, ‘Umar Rıdâ. *Mu’cemu ḳabāili’l-‘Arab el-ḳadīme ve’l-ḥadīṯe*. Beyrut: Muessesetu’r-Risâle, 1997.

Maşşât, Hasen b. Muhammed. İnāratu›d-ducā *fī ma*ġāzī *ḫayri’l-ver*ā. thk. ‘Abdulvehhâb İbrâhîm Ebû Suleymân. Beyrut: Dâru’l-Minhâc, 2006.

Nehşelî, ‘Abdulkerîm el-Kayravânî. *el-Mumti‘ fī ṣan‘ati’ş-şi’r*. thk. Muhammed Zaġlûl Sellâm. İskenderiye: Munşaâtu’l-Ma‘ârif, ts.

Nemerî, Yûsuf b. ‘Abdullâh, b. ‘Abdulazîz el-Kurtubî. *el-*İstî‘āb *fī ma‘rifeti’l-ashāb*. thk. ‘Âdil Murşid. Amman: Dâru’l-A‘lâm, 2002.

Râzî, Ebû Hâtim Ahmed b. Hamdân. *Kitābu’z-zīne*. thk. Huseyn b. Faydullâh el-Hemedânî el-Ya‘burî el-Harrâzî. Sana: Merkezu’d-Dirâsât vel-Buhûs el-Yemenî, 1994.

Suheylî, Ebu’l-Kâsım ‘Abdurrahmân b. ‘Abdillâh b. Ahmed b. Ebi’l-Hasen el-Has‘amî. *er-Ravdu’l-unuf*. thk. Mecdî b. Mansûr b. Seyyid eş-Şûrâ. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, ts.

Şâkir, Mahmûd. *et-Tārīhu’l-*İslā*m*ī. Beyrut: el-Mektebu’l-İslâmî, 2000.

Şâyib, Ahmed. *Tārīhu’n-naḳâi*ḍ *fi’ş-*şi*‘ri’l-‘Arabī*. Kahire: Mektebetu’n-Nahdati’l-Mısriyye, 1954.

Şâyib, Ahmed. *Tārīḫu’ş-*şi*‘ri’s-siyāsī ilā muntaṣafı’l-ḳarni’s-sānī*. Kahire: Mektebetu’n-Nahdati’l-Mısriyye, 1945.

Tabbâ‘, ‘Abdullâh Enîs. Şā‘*iru’r-Resūl Ḥassān b. S*ābit *el-En*ṣārī. Beyrut: Mektebetu’l-Ma‘ârif, 1955.

Taberî, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr. *Tārīhu’Ṭ-Ṭaberī Tārīhu’r-rusul ve’l-mulūk*. thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrâhîm. Kahire: Dâru’l-Ma‘ârif, ts.

Vâkıdî, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. ‘Umar. *Kitābu’l-maġāzī*. thk. Marsden Jones. Kahire: ‘Âlemu’l-Kutub, 1984.

Zubeyrî, Ebû ‘Abdillâh el-Mus‘ab b. ‘Abdillâh b. el-Mus‘ab. *Nesebu Ḳureyş*. thk. Levi-Provençal. Kahire: Dâru’l-Ma‘ârif, 1953.